

A MAGYARORSZÁGI VÁROSOK ORSZÁGRENDISÉGÉNEK
KÉRDÉSÉHEZ

(különös tekintettel az 1458-1526 közti időre)

A magyar történetírásban szinte már közhelynek tekinthetjük azt a nézetet, hogy az ország középkori városainak polgársága csak igen csekély politikai szerepet játszott.¹ Az ország városainak fejlődése a Nyugat-Európa-hoz képesti elmaradást teljesen sohasem hozta be² és a városok viszonylagos gazdasági gyengesége természetesen a polgárság politikai jelentőségére is kihatott. A XV. század első fele jogi szempontból változást hozott a városok helyzetében. Kb. 800-900-ra tehető azon helységeknek a száma, amelyek városjoggal, vagy legalábbis annak valamely elemével rendelkeztek,³ közülük a század második felében a feudális állam mindössze kb. két és fél tucatnak ismerte el a városi renchez való tartozását.⁴ Általában ezt a rendi jogállást csak a nagyobb kereskedővárosok, valamint néhány bányaváros tudta elérni és így kiválásuk a többiek tömegéből jól megmagyarázható.⁵ Ezt a fejlődést az uralkodó is elősegítette.⁶ A többi városias helységeket, legalábbis azok többségét latinul oppidumnak nevezték és ezért történetírásunk globálisan a mezőváros fogalom alatt tárgyalta őket.⁷ Ez azonban csupán gyűjtőfogalom, hiszen közülük többet még a Mohácsot közvetlenül megelőző években is civitasnak, sőt libera civitasnak, azaz városoknak, szabad városoknak nevezték,⁸ másokat pedig csak országos vásártartási joguk alapján soroltak a mezővárosok közé.⁹ A gyűjtőfogalomhoz tartozó települések egy része falakkal volt övezve és külsőleg is városi jellegű volt, mint a püspöki székhelyekjórésze, így az igen jelentős kereskedőváros Pécs,¹⁰ vagy Vác,¹¹ de falai voltak számos földesuri városnak, különösen a határvidéken, így Nyugat-Magyarországon¹² vagy a Felvidéken.¹³ A király vagy más földesur gyakran adományozta a mezővárosoknak (akár civitasnak vagy oppidumnak hívták) egy nagyobb város, sokszor Buda jogát.¹⁴ Voltak köztük olyanok, amelyek árumegállító joggal is rendelkeztek.¹⁵ Az ún. mezővárosok egy részét nem csak városi kiváltságaik és külsejük alapján sorolhatnánk a városokhoz, hanem gazdasági jelentőségük tekintetében is.¹⁶ A mezővárosok legnagyobb része azonban a Stoob alkotta fogalmakat alkalmazva a "Minderstadt"-okhoz vagy a falusias piachelyekhez (Flecken) tartozott.¹⁷

Egy azonban közös volt ezeknél a településeknél, akár civitasnak, akár oppidumnak, akár possessionak (ez esetben országos vásáros

helyről van szó) nevezték őket, a magyar feudális állam polgárságukat nem ismerte el annak, hanem földesuraik jobbágyainak tartotta őket. Érthető ezért, ha egyes kutatók a mezővárosi gyűjtőfogalomban összefoglalt helységeket faluként tárgyalták.¹⁸ Werbőczy maga Hármaskönyvében szinte meg sem említi a mezővárosokat.¹⁹ Szerinte csak nemesek és polgárok vannak. Az utóbbiakhoz azonban csak a szabad királyi városok civiseit számítja.²⁰ Mindenki más jobbágy.²¹ Szerinte a polgárok és a jobbágyok vérdíja különböző, az előbbieké azonos a nemesekével,²² míg az utóbbiaké az előbbiekének csak 1/5-e.²³ A jobbágyok nem pereskedhetnek saját nevükben a nemesek ellen, hanem földesuraik képviselik őket.²⁴ A király a nem szabad királyi városokhoz tartozó városok polgárait ugyanúgy adóztatja, mint a falusi parasztokat és ezen városok katonai kötelezettségei is azonosak a többi jobbágyéval.²⁵ Ez által azonban a feudális államhatalom és a nemesi bíróságok nem csak a kiváltságolt falvak és mezővárosok, hanem néhány tucat valódi város szabadságát is kétségbe vonták. Ezen városok polgárait ugyan gyakran szintén civisnek nevezték, a városok belső önkormányzattal is rendelkeztek, gazdasági kiváltságokat élveztek, mindezeknek megtartása azonban a földesur jóindulatától függött. Az állam ezeket a polgárokat a XV-XVI. század fordulóján jobbágyként tekintette. Ezt a jogi helyzetet nagyon jól jellemzi egy Vác városa által kiállított oklevél, amely "conclivis noster, iobagio reverendissimi domini"-t említ. A város polgára tehát ugyanakkor a püspök jobbágya.²⁶ Kiváltságait tehát csak a földesur beleegyezésével alkalmazhatták. Egy példa. Sajószentpéter mezőváros bírósága két polgára ügyében ítélt. Az ügy fellebbezéséig folytán a földesur elé került, de ő az ügyet sem el nem intézte, sem pedig nem járult hozzá a Budához történő fellebbezéshez, amelyhez pedig a városi kiváltság szerint a polgároknak joga lett volna. Így az ítélet 16 éven át (!) nem volt végrehajtható. A földesur halála után a tanács átküldte az ítéletet Budához, amely postafordultával döntött a perben.²⁷

A szabad királyi városok kiválása a városjoggal rendelkező települések nagy tömegéből tehát nem csak pozitív jelenség,²⁸ hiszen számos város jogilag ezáltal lesüllyedt és ez különösen 1490 után éreztette hatását.²⁹ Ez természetesen hatott a polgárság rendi befolyására is. A feudális urak szemében száka volt a szabad királyi városok szabadsága és ezért nem véletlenül éppen azt a törekvésüket tudjuk állandóan megfigyelni, hogy a szabad királyi városok azon jogait nyírálják meg, amelyek őket a mezővárosoktól elválasztották. Ezért a továbbiakban nem csupán a városi követek országgyűlési részvételével kell foglalkoznunk, hanem az országrendiség kérdését szélesebb keretben kell tárgyalnunk. Kutatásaink súlypontját az 1458-tól 1526-ig terjedő időszakra fordítjuk nem csak azért, mert a korábbi korszakot két újabb tanulmány tárgyalta,³⁰ hanem azért is, mert ez az időszak kissé eltér a közvetlenül megelőzőtől és eddig még e célból monografikusan nem vizsgálták.³¹

1. A fejlődés 1458-ig

Régebbi történetírásunk a városok országgyűlési megjelenését 1405-től számította, amikor Zsigmond király ez évi első dekrétumát a királyi városok, mezővárosok és szabad falvak küldötteivel való tárgyalás után állította ki.³² Mályusz már közel 50 éve bebizonyította, hogy ez nem volt országgyűlés.³³ Ugy látszik, hogy az uralkodó városai stb. képviselőit földesuri minőségében hívta meg. Itt figyelembe tudta venni a városokat érdeklő kérdésekben véleményeiket. A jelek szerint a király a nagyszámu városias jogu települések között választóvonalat kívánt húzni. Szabályozta a fellebbezési jogot. Elismerte a tárnokszék fellebbezési bírósági szerepét a jelentősebb királyi városok számára. A kisebb városok, mezővárosok, szabad falvak pedig anyavárosukhoz fellebbezhettek. A dekrétum szorgalmazta a városok fallal való övezését is. Ez az elsődleges katonai célon kívül hozzájárult a valódi városok és a városias települések elválasztásához is. A városi gyűlés egyben a nagy eladományozási hullám utáni állományfelvételnek is tekinthető: mely városias települések maradtak királyi kézen.

Zsigmond haláláig a királyi várospolitiká, ha nem is mindig következetesen³⁴ azt az utat követte, amelyet a városi dekrétum mutat. Az uralkodó ugyan nem hívta mégegyszer össze összes városait, mezővárosait és szabad falvait, nem is adott ki újabb városi dekrétumot, mégis több ízben van adatunk arra, hogy a király vagy az ő nevében valamely képviselője magához hívta a nagyobb városok küldötteit. Mivel ezeknek a meghívásoknak általában pénzügyi háttere volt, a városok ezeket gyanakodással fogadták. A tárnokszék viszont egyre fontosabbá vált számukra. Még nem tűntek el ugyan innen a nemesi bíró-társak, de nőtt a polgári ülnökök jelentősége. Ebben az időben a tárnokszéken ugyszólván valamennyi nagyobb királyi város képviselve volt.³⁵

Ugy tűnik, mintha a királyi udvarban már gondoltak volna arra, hogy a városokat meghívják az országgyűlésre, 1431 végén Sopront meg is hívták. Pozsonyt azonban nem, de ez a város még meghívás esetén sem kívánt megjelenni.³⁶ Az országgyűlés többek között a pénzverés ügyében is döntött és állítólag 9 város is képviselve volt ott (Pozsony és Sopron is!). Más helyen rámutattam már, hogy a valóságban a városi küldöttek, még a budaiak sem, nem jelentek meg.³⁷ A meghívási kísérlet és az országgyűlési határozatban a városok említése azonban mégis azt jelzi, hogy a nagyobb városok már egy bizonyos politikai sullyal rendelkeztek. Valódi ujtást és a városok országgyűlési megjelenését azonban csak a Zsigmond halála utáni feudális anarchia idején tapasztaljuk.³⁸ I. Ulászló már 1440-ben meghívta Brassót az országgyűlésbe. Az özvegy királyné, V. László anyja ezzel párhuzamosan szintén meghívta a városokat gyűlésekre. 1445-ben azután meghívták a városokat és ettől kezdve a gyakori országgyűléseken a következő években rendszeresen meghívják őket és küldötteik meg is jelennek. Csak a a különös, hogy az interregnum első dekrétuma kivételével a törvények nem utalnak a városok jelenlétére és így mintegy nem is-

merik el őket törvényhozóként.³⁹ Ezt lehet azonban talán a városi követek óvatosságával is magyarázni, távortartották magukat a tanácskozásoktól és talán nem is járultak hozzá a határozatokhoz. Az 1446-os országgyűlésről küldött pozsonyi követjelentés legalábbis ezt mutatja.⁴⁰

A városokhoz küldött meghívásokból kétségkívül következtethetjük, hogy a rendek igényelték a városok segítségét és együttműködését. A főurak és a nemesség elismerte itt a polgárokat mint a rendi "ország" tagjait.⁴¹ Más meghívások is hasonló képet mutatnak; a városokat a nemesi megyékkel helyezik egy szintre.⁴² Mályusz bebizonyította, hogy a rendek és különösen a köznemesség súlyt helyezett a városok országgyűlési megjelenésére. A legtöbb országgyűlési határozat tekintetbe is vette a városok érdekeit. Rendi követségekbe városi képviselőket is beválasztottak. V. László kormánya 1453 után szintén megtartotta a városok meghívásának szokását.⁴³ Ha a városok a nemesség elvárásának nem is tettek eleget az országgyűléseken, az országgrészenként tartott rendi összejöveteleken együttműködésük már nélkülözhetelenné vált.⁴⁴ A belső harcok során kiállított fegyverszüneti oklevelekben szintén nem hiányoznak a városok.⁴⁵ A nagyobb városok rendszeres képvisellete ezeken a több megyék számára tartott nemesi gyűléseken közvetlenül hatott az állam fejlődésére is. Ezeken a gyűléseken a paraszti osztályharc visszaszorítása valamilyen formában mindig napirendén volt.⁴⁶ Az 1437-es erdélyi parasztlázadás után keletkezett a három nemzet uniója, amelyhez a magyar nemesség, a székelyek és a szászok tartoztak. A magyar feudális urak és a szász patriciátus szövetségelt a parasztok ellen és ez vált Erdély rendi fejlődésének alapjává.⁴⁷ Ezeken az országrészekre kiterjedő gyűléseken a városok sokkal aktívabban vettek részt, mint az országgyűlésen. A nagyobb városok maguk is jobbágyfalvak urai voltak,⁴⁸ a nemességgel közös földesuri érdek kötötte őket össze. Ehhez járult még valami. A feudális anarchia épp úgy sujtotta az országgyűlésen hangadó közép-nemességet, mint a városokat. Utóbbiak falaikkal és fegyverfogható polgárságukkal tehát hasznos szövetségesei lehetnek a nemességnek. Ugy tűnik azonban, hogy a városok ilyen együttműködésre csak saját közvetlen közelükben voltak készek. Nagyobb befolyást ezeken a több megyére kiterjedő gyűléseken azon városok tudtak kifejteni, amelyek más városokkal szövetségben állottak.

A XV. század a magyarországi városszövetségek keletkezési kora.⁴⁹ Az ugynevezett alsó-magyarországi bányavárosok, tehát Körmöcbánya, Selmechánya, Besztercebánya, Bakabánya, Ujbánya és Libetbánya, amelyek bányaügyekben a körmöcbányai kamaraispánnak voltak alárendelve, már a XIV. század vége óta bánya- és más őket közösen érdeklő ügyekben gyakran tárgyaltak együtt. A király a XV. században már közös privilégiumokat bocsátott ki számukra.⁵⁰ Az északkeleti Felvidék öt királyi városának, Kassának, Bártfának, Eperjesnek, Lőcsének és Kísszebennek első közös értekezletét 1412-ből tudjuk igazolni. Ekkor határozatot hoztak arról, hogy hogyan járjanak el a városi bíróságok adóssági ügyekben.⁵¹ Az említett két városszö-

vetség tagjai nagy szerepet játszottak a század közepén a területiális gyűléseken. Mindkét szövetség egymáshoz viszonylag közelfekvő városokból alakult. Tárgyalásaik első oka valószínűleg a közös joggyakorlat, illetve ítélkezés kialakítása volt, amelyet később politikai célkitűzések is követtek. Az öt város szövetségéből azonban kezdetétől eltérően nem alakult ki közös ítélőszék.

A legfontosabb városszövetség a tárnokszékből alakult. Mint említettük, itt bírótársként a nagyobb városok képviselői vettek részt. Legkésőbb 1453-tól a hét város nem csak a nemesi bírótársakat, hanem azon városok képviselőit is, amelyek nem tartoztak szövetségükhöz, kiszorították a tárnokszékről. 1439-ben Esztergom még bírótársakat delegált, ehhez az 50-es évektől már nem volt joga. A hét tárnoki városhoz három olyan város is tartozott, amely az öt város szövetségének is tagja volt és ez a tény is indokolja, hogy az utóbbi nem alakított ki közös ítélőszéket. A hét város: Buda, Kassa, Pozsony, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Eperjes a budai jogot alkalmazta, amely alapjává vált egy még Zsigmond uralkodása alatt a hét város használatára megszerkesztett jogkönyvnek. Ezen felül mindannyian jelentős kereskedővárosok is voltak. A közös joggyakorlat és gazdasági érdek ahhoz vezetett, hogy ez a város csoport a trónviszályok idején ki tudta sajátítani a maga számára a tárnokszéket. A városok egymás közötti kapcsolataiban azonban nem csak bíráskodási és gazdasági jellegűek voltak. Amikor Erzsébet özvegy királyné 1441-ben Sopront a császárnak elzálogosította, akkor a pozsonyiak óvást emeltek, mivel "Sy der sieben Stet ayne sind und wellen sich von der heiligen Cron nich theilen lassen".⁵² A rendek és I. Ulászló is azt az álláspontot képviselték, hogy ezt a várost nem lehet elidegeníteni.⁵³ Az elidegenítést megtiltó kiváltságlevelet tudomásunk szerint ugyan sohasem adtak ki és az is tény, hogy ezt a kiváltságot sokszor megsértették, mégis úgy tűnik, hogy a hét város szövetsége létrehozásához hozzájárult a királyhoz fűződő közvetlen kapcsolat megtartására irányuló törekvés is. E szövetség kezdetét Zsigmond idejében kell keresnünk. A hét város azt a jogot is megszerezte, hogy statutumokat alkosson és már az első, 1456-ból fennmaradt statutum is mutatja, hogy a városok szövetségüket szabadságaik megtartása végett hozták létre.⁵⁴ A tárnoki városok nem egymás közelében feküdtek. Az ország központjában fekvő Budán kívül a többi a határon szétszórva találjuk.

A városoknak valóban védelemre volt szükségük az elidegenítések ellen. Már Albert, de főleg közvetlen utódai sok várost eladományoztak vagy elzálogosítottak. Hozzájárult még ehhez, hogy a nagyurak felhasználták a trónviszályokat a királyi városok megszállására. Többnyire városkapitányi címmel átvették "védelmüket" és ezáltal gyakorlatilag földesuraikká váltak.⁵⁵

2. A szabad királyi város fogalom értelmezéséhez 1458-1526

"Wesentliches Kriterium der Zugehörigkeit zu den Landständen ist die Unmittelbarkeit zum Landesfürsten".⁵⁶ Ez a kritérium a magyar városokra is érvényes. Azt jelenti, hogy a földesuri kézen lévő városokat nem lehet a rendekhez számítani. Ezért lehetett polgárait jobbnak tekinteni. Voltak azonban olyan királyi városok is, amelyek nem rendelkeztek közvetlen összeköttetéssel a királyhoz, mivel egy királyi uradalomhoz tartoztak. Már a XIV. században megfogalmazták azt az elvet, hogy egy királyi vagy királynéi város nem lehet alávetve egy (királyi) várnagynak.⁵⁷ Ez nem jelenti természetesen azt, hogy ilyen városok nem voltak, csupán azt, hogy ezek a többinél alacsonyabb fokon álltak. A királyi városok két csoportja között a választóvonalat elvileg az erődítés képezte. Már az 1351:6. t. c. tartalmazza ezt a megkülönböztetést. Minden jobbággy, beleértve a király és a királyné jobbággyait is, földesuraiknak kilencedet kötelesek adni, ettől csak az uralkodói "civitates muratae" lakói vannak felmentve.⁵⁸ A fallal való övezés kritériuma tovább fennmaradt. Werbőczy is alkalmazta.⁵⁹ Említettük már, hogy Zsigmond ebből az annakidején csak elvileg létező megkülönböztetésből valódi akart kialakítani. Nagyjából sikerült is ez neki: a század második felében azokat a királyi városokat számították a rendi értelemben is városként elfogadott helységekhez, amelyeket falak öveztek. Ezekhez az uralkodónak közvetlen kapcsolatuk volt. Találunk azonban kivételeket is. Az ország egyik leggazdagabb és legnagyobb városa, Szeged, például nem volt városfalakkal védve.⁶⁰ Ezzel szemben a falakkal erődített Temesvár, amely alá volt vetve Temes megye ispánjának, nem tartozott az országrendiséget élvező városok közé.⁶¹

Szabad királyi városnak általában azokat a királyi városokat értelmezték, amelyeket meghívtak az országgyűlésekre és amelyek polgárait ennek alapján nem számították jobbággyoknak. Szűkebb értelemben azonban csak a tárnoki városokat nevezték szabad királyi városoknak. Az 1480-as évektől idetartozott Pest városa is. A tárnoki városok a *Libera regia civitas* elnevezést kizárólag saját magukra akarták alkalmaztatni.⁶² Azonban egyes törvényekben is előtűnik ez az alkalmazás.⁶³ Más törvények azonban⁶⁴ és Werbőczy ezt a fogalmat szélesebben értelmezték. Nem csak a tárnoki városok, hanem a személynői szék alá rendelt városok is szabad királyi városok szerinte.⁶⁵ Még mások is idetartoznak, így az erdélyi szász városok, akik magukat és olykor a király is őket, szabad királyi városoknak nevezték.⁶⁶ A rendi értelemben városnak tekinthető helységek közé számíthatjuk még a királyi bányavárosokat is. A szabad királyi városok tehát nem alkottak egységes csoportot és úgy tűnik, hogy a hét, később nyolc szabad város szövetségéhez tartozók nem voltak mindig hajlandók a többivel összefogni. Ez nyilván kihatott a városoknak, mint rendnek politikai súlyára is.

Ehhez jön még, hogy a szabad királyi városok száma csökkent. Mátyás ugyan törvényt hozott, hogy a Szent Koronához tartozó és Albert halála óta elidegenített városokat vissza kell adni, de természetesen csak abban az esetben, ha azok "indebite et sine jure alienata" voltak.⁶⁷ Mégis maga is arra kényszerült, hogy városokat eladományozzon. Az öt városhoz tartozó és fallal körülvett⁶⁸ Kiszsebent az uralkodó oppidumnak nevezve 1461-ben a Rozgonyiaknak adományozta.⁶⁹ A városi tanács még ugyanebben az évben privilegiumot járt ki a királytól, hogy a várost nem lehet a koronától elidegeníteni.⁷⁰ Mátyás 1464-ben mégis megerősítette a Rozgonyiak városuraságát.⁷¹ Még a városi plébánost is az új városur nevezhette ki.⁷² Csak 1472-ben tudta az uralkodó Kiszsebent újra királyi várossá tenni.⁷³ Azért választottuk ennek a városnak a példáját, mert ebben az esetben a király - igaz, hogy egy eredménytelen kísérlet után - végül mégis csak visszaszerezte. De azok a városok, amelyet Mátyás a Zápolyai családnak adományozott, elvesztették királyi városi jellegüket, noha egyeseknek még árumegállító joga is volt. Késmárk, Trencsén, valamint más városok és mezővárosok kerültek így a Zápolyaiak földesurasága alá.⁷⁴ A valódi királyi városok eladományozási hulláma a 70-es években megszűnt és úgy látszik, hogy a király vissza akarta szerezni az elidegenítetteket. Nem csak Kiszseben esete mutatja ezt. Az erdélyi Beszterce az uralkodó családi birtoka volt. 1464-ben eladta ottani várát a városnak, majd a következő évben hozzájárult lebontásához. Végül 1474-ben kijelentette, hogy a várost sohasem fogja a koronától elválasztani és valakinek odaadományozni, ellenkező esetben még ellenállási jogot is biztosított a beszterceieknek.⁷⁵ Mezővárosok eladományozására azonban továbbra is sor került. Szabad királyi városokat viszont még a gyenge II. Ulászló sem adományozott el. Ezt a fejlődést zárja le az 1514:3. t. c., amely felsorolja az elidegeníthetetlen koronajavakat és köztük a városokat. Nyolc szabad királyi várost, hét egyéb várost, az alsómagyarországi bányavárosokat. Nagybányát, az erdélyi szászokat és Kolozsvárt nevezi meg a törvény a királyi uradalmakon kívül.⁷⁶

Királyi városok azonban ideiglenesen is kerülhettek idegen kézbe. Általában zálog formájában történt ez, de a városkapitányság említett intézménye is megszakíthatta az uralkodóhoz fűződő közvetlen kapcsolatot.⁷⁷ A városkapitányi cím nem mindig takart azonos tartalmat. A városkapitány lehetett egy város védelmével megbízott királyi familiáris vagy hivatalnok, lehetett azonban zálogbirtokos is, akinek olyan kötelezettsége is volt, hogy a várost külföldiekkel szemben megvédje. A városi autonómiát azonban ez az intézmény mindenképpen sértette. Különösen tanulságos ebből a szempontból Sopron példája. Amikor Mátyás 1463-ban visszakapta a várost III. Frigyesztől, először magyar nemeseket nevezett ki kapitánynak: Ostffy Ferencet és Lászlót, majd Török Ambrust. Egyetlen feladatuk a védelem volt, a város mégis belekeveredett Török Ambrus feudális viszályaiba.⁷⁸ Végül is a király kapitányát fogságba vetette⁷⁹ és Mischullinger Vilmos zsoldos vállalkozót nevezte ki városkapitánnyá.⁸⁰ Ez szinte városurként tevékenyke-

dett.⁸¹ Ugy látszik azonban, hogy ő is vizsályokba keveredett a szomszédokkal és így 1467-ben már az osztrák Weispriach Zsigmond állott kapitányként a város élén.⁸² 1471-ben Mátyás elzalogosította neki a várost és egyben felmentette a soproniakat a királynak tett hűségeskü alól.⁸³ Weispriach, aki egyben Sopron megye főispánja is lett, azután városurként erősítette meg a város szabadságait "domit sy sich mir in gehorsam ercaigt habent vnd hinfur ercaigen vnd beweysen sulen".⁸⁴ Mivel azonban át akarta játszani a várost a császár kezére, a király elűzette őt Sopronból.⁸⁵ Már két évvel később kiegyezett a király és a Weispriachok: az uralkodó parancsot adott, hogy a város rendes adóit nekik fizessék.⁸⁶ Új kapitány megint Mischullinger lett.⁸⁷ Őt a cseh zsoldosvezér Frauenburg Gindersich követte, aki - annak ellenére, hogy a Weispriach-adósságot még nem törlesztették le - a városi adót is megkapta, ugyanis neki is tartozott a király.⁸⁸ Ez a kapitány tehát szintén zálogbirtokosa lett Sopronnak, de Weispriachnál szűkebb hatáskörrel. Az Ulászló-kori kapitányok a kapitányságot ebben a szűkebb formában tartották zálogban. A király például 1505-ben engedélyezte Sárkány Ambrusnak, hogy a megye ispánságát és a kapitányságot Weitmüller Jánostól a maga számára kiváltsa.⁸⁹ Az utolsó városkapitány Trinka György a kapitányságot ugyanebben a formában birtokolta.⁹⁰ Ez a cseh zsoldosaival majdnem tényleges városurrá tette magát, úgyhogy a város panaszokat nyújtott be ellene.⁹¹ Még a bíraskodási hatalmat is magához akarta ragadni, ezt azonban Ulászló sem engedélyezhette.⁹² Csak akkor, amikor a bácsi országgyűlés 1518-ban a 8.t.c. -ban elrendelte valamennyi elzalogosított koronabirtok (a Zápolyai János kezén lévők kivételével) visszaadattatását,⁹³ szerezte vissza II. Lajos Trinkától a várost.⁹⁴

Részletesen tárgyaltuk a soproni városkapitányság tanulságos történetét. Még azok a kapitányok is, akik tisztségüket hivatalként gyakorolták, többet ártottak a városnak, mint használtak. Sokkal rosszabb volt a helyzet természetesen zálog esetében. Még ha a zálogbirtokos csak a rendes adót szedhette be, akkor is lehetősége nyílt a polgárok belső ügyeibe való beavatkozásra és szabadságaik megsértésére. Ez a zálogtípus azonban nem szakította meg a királyhoz fűződő közvetlen kapcsolatot. A Weispriach-ügy azonban mutatja, hogy volt egy másik zálog-típus is, ahol a város, amíg a zálogösszeget ki nem fizették, a hitelező birtokába került. Teljesen analóg volt a helyzet azoknál a zálogosításoknál is, ahol a városban nem volt városkapitány. Olyan zálog például, ahol a hitelező csak a város rendes adójához jutott hozzá, Bártfa elzalogosítását idézhetjük, amely így került a lengyel Baliczki, majd Ossolinski családokhoz.⁹⁵ A másik elzalogosítási típus az ország legrégebbi városát érintette. Amikor 1502-ben Ulászló Esztergomot az érseknek elzalogosította, akkor felmentette a polgárokat hűségesküjük alól és így ténylegesen az érsek jobbágyaivá lettek. Ulászló uralkodása első felében más királyi város is jutott így nagyurak kezére.⁹⁶ Ezeknek a zálogosításoknak az említett bácsi dekrétum vetett véget és így Esztergom újra királyi város lett.⁹⁷

3. A királyi városok adóztatása

Nagyon jól lehet érzékelni a királyi adók kivetésénél a szabad királyi városok és a jogilag jobbágyok által lakott egyéb városias települések közti különbséget. Mint ismeretes, a középkorban a magyar király kizárólag közvetlen adókban részesült. A XIV. század óta a kamara hasznának nevezett adót szedte a király. Minden öt porta évente egy aranyforintot fizetett. Ez a szabályzat nem vonatkozott a városokra, amelyek egy összegben pénzt voltak kötelesek beváltani.⁹⁸ A kamara haszna megmaradt a középkori magyar királyság bukásáig, mint olyan rendes adófajta, amelynek szedéséhez a királynak nem volt rendi hozzájárulásra szüksége. A városok kényszer pénzváltásáról a XV. századból azonban már nincsenek adataink. A királyi város az uralkodónak, mint földesurának az évi cenussal tartozott. Polgárok tehát földesuri jellegű adót fizettek csak a királynak, ezzel szemben a jobbágyok (ide számítva a nem szabad királyi városokhoz tartozó városok polgárait is) a földesuri szolgáltatásokon kívül még állami adókat is kötelesek voltak fizetni. Különbség volt az adó fizetése terén is. A kamara hasznát a királyi adószedők portánként vetették ki, ezzel szemben a szabad királyi város egy összegben fizette ki rendes adóját. A királynak természetesen földesurként joga volt városaira rendkívüli adóit is kivetni, amelyeket hasonlóképpen egy összegben kellett az egyes városnak kifizetnie.⁹⁹

Az úgy akkor vált érdekesebbé, amikor a király földesuri és rendes állami bevételei már nem voltak elegendők és ezért az uralkodó rendkívüli adók kivetésére kényszerült. Ehhez azonban már rendi hozzájárulásra volt szükség. A XV. század közepe óta az országgyűlések rendszeresen foglalkoztak ezzel a kérdéssel.¹⁰⁰ Az általában subsidumnak vagy taxának nevezett rendkívüli adót a kamara haszna mintájára vetették ki és ez nem lehetett a városok számára közömbös. Ha az ország védelme, amivel a rendkívüli adókivetést indokolták, szükségessé tette a subsidum fizetését, nekik is elvileg fizetniük kellett, de a kivetés módja súlyosan sértette szabadságaikat. Az országos tanács már 1446-ban egy olyan rendkívüli adó kivetését határozta el, amelynél nem vették figyelembe a szabad királyi városok portánként való adófizetés alóli mentességét.¹⁰¹ Ennek az anarchia idejéből származó rendeletnek ugyan nem volt további következménye, de mégis mutatja annak a lehetőségét, hogy a rendek részéről megsértik a városok szabadságait.

1467-ben ezen szabadságok ellen új támadás indult. Mátyás ugyanis rendes jövedelmeit, így a kamara hasznát is, növelni akarta. Idők során az uralkodók számtalan mentességet adtak ki a kamara haszna fizetése alól és ezért a király az 1467-es törvényben megszüntette a kamara hasznát, helyette azonban egy vele azonos adót vezetett be, amelyet tributum fiscali regalis-nak neveztek, ahol a mentességek már nem érvényesültek. A szabad királyi városok polgárai is kötelezve

voltak ennek fizetésére.¹⁰² Nyilván a nemesség a törvényt csak ez utóbbi feltétellel fogadta el. A városok ezen az országgyűlésen nem voltak képviselve. A királyi adószedők meg is kezdték a tributum kivetését a városokban.¹⁰³ Mátyás azonban valójában nem is akarta, hogy városai fizessék ezt az adót. Május végén parancsot adott az adószedőknek, hogy ne kényszerítsék a polgárokat fizetésre, hiszen ezek számára más szolgálatokat nyújtanak.¹⁰⁴ Hasonlóan folyt le 1470-ben az adóztatás. A rendek - megint a városok nélkül - hozzájárultak egy 1 forintos rendkívüli adóhoz, amely a szabad királyi városokra is "secundum modum Tributi Fisci Regalis sive lucri Camerae super portas imponeretur, vel exigeretur".¹⁰⁵ A király tényleg követelte az 1 forintos adó fizetését portánként Kassától és a szomszéd városoktól,¹⁰⁶ ezek azonban végül a jelek szerint mégis egy összegben "taxa extraordinaria"-t fizettek.¹⁰⁷

Súlyosabb volt az 1474-es dekretum következménye. Mialatt a király Sziléziában harcolt a csehek és a lengyelek ellen, a királyi tanácsba tömörült urak országgyűlést hívtak össze, ahol rendkívüli adót ajánlottak meg. Ugy látszik, hogy a főpapok és a főurak azt hitték, hogy a király a háborúból meggyengülve fog visszatérni és ezért a királyi pénzügyigazgatás rovására rendi igazgatás felállítását kísérelték meg. Az adószedést a nemesség által választott adószedőkre bízták. Az 1. t. c. értelmében a városokat is kötelezték a portális adó fizetésére.¹⁰⁸ Mátyás azonban Boroszlónál megverte ellenfeleit és így városai panaszára még onnan energikusan reagált. Ezek az adók szerinte megsértik a városok szabadságait, hiszen paraszt módra vetik ki. Ő, a király azonban meg akarja őrizni városai szabadságát és ezért eltiltja, hogy őket "hostiatim" adóztassák.¹⁰⁹ Ennek a feudális urak részéről kiindult félresikerült kísérletnek, hogy a városokat adózás terén a jobbágyok szintjére süllyesszék, nem várt következménye lett. 1521-ig nem került sor ilyen kísérletre és mint alább látni fogjuk, Mátyás több mint tíz év után újra meghívta városait 1475-ben az országgyűlésre. A király és városai az adóügyben közös érdeket találtak. Csak ennek az érdeknek nem volt azonos az alapja. A polgárok harcát a rendi adóztatás ellen meg lehet érteni, hiszen szabadságaikat védelmezték. A király viszont több szolgáltatást és neki alkalmas időben várhatott el a városoktól, amennyiben azok a régi módon fizetnek. Nem akarta továbbá, hogy városai adóztatása a nemesség jóváhagyásától függjön. Alapjában véve azonban mégis hasonló állásponton volt, mint a nemesség, hiszen a városoktól rendkívüli adót földesurként, nem pedig uralkodóként kapta meg.

Ez azonban csak a látszat. Van olyan adat is, amely úgy is értelmezhető, hogy ő a rendkívüli városi adókat - természetesen a városoknál szokásos fizetési módon - először országgyűlés által akarta megajánlítani. Ilyenre lehet következtetni az 1461-es országgyűlésre küldött városi követek jelentéséből.¹¹⁰ Sajnos, nem ismerjük ezen országgyűlés határozatát és így nem tudjuk, hogy a városi adókhöz a rendek járultak-e hozzá, vagy pedig csak a király vetette ki az ország-

gyűlés tárgyalása idején a városokra. Amennyiben az első lehetőséget fogadjuk el, akkor ez később a királynak veszedelmesnek tűnhetett, hiszen így a rendek befolyása növekedett volna. Már a következő évben más lehetőséghez nyult. Hivatkozva a rendek adómegajánlására, a városoktól is rendkívüli adót kért.¹¹¹ Körülbelül hasonló indoklással kért városaitól uralkodása utolsó tíz évében is adókat.¹¹² Hogy a király ezeknél az adókéréseknél egyrészt elismerte a városok országrendiségét, másrészt fenn akarta tartani földesuri jogait, azt világosan mutatják 1489-es követeléseai. A városok éppugy mint a nemesség "membra regni", de ha nem fizetnének, akkor jobbágyok módjára lesznek megadóztatva.¹¹³

Ez a fenyegetés azonban csak üres szó volt és a jelek szerint a király nem zárkózott el attól, hogy városai számára a rendkívüli adók megajánlási jogát biztosítsa. Ennek is lett volna ugyanis pénzügyi haszna. A városi adókiivetés rendes módja a következő volt. Az uralkodó és kincstartója meghatározta azt az összeget, amelyet egy bizonyos város abban az évben subsidiumként fizessen és egy megbízottat küldtek ki, általában a kincstár valamely hivatalnokát, hogy az adópénzeket átvegye. A királyi és kincstartói mandátumok általában ugyan eltiltották az adószedőkkel való alkudozást, ezt azonban mégis csak eltiltották és úgy látszik, hogy éppen ez volt az oka annak, hogy egy kincstári tisztviselőt küldtek ki. Magát az adót aztán a városi tanácsok szedték be és csak a végösszeget adták át az adószedőnek. Az erdélyi szászoktól a király hasonló módon szedte be az adót. A szász uniyerzítás, amely mint bírósági, adózási és katonai szervezet jött létre,¹¹⁴ gyűlésre jött ilyenkor össze, ahol megjelent a királyi képviselő. Ez közölte a szászokkal a király akaratát, megalkudtak az adó összegében, majd pedig felosztották az összeget az egyes székek között. A kincstári hivatalnokok tehát egyes városokkal vagy városszövetségekkel tárgyaltak. Mátyás és kincstartója a városi adóztatás ezen komplikált módját akarta megváltoztatni. 1476 óta a Zsigmond-korban sem nagyon eredményes városi értekezleteket utánozták. 1489-ig a királyi városokat legalább ötször hívták meg a királyhoz vagy kincstartójához. A cél az volt, hogy a rendkívüli városi adókat ez az értekeztet szavazza meg. A király még engedményekre is hajlandó volt, amit az első városi értekeztetnek a nagyváradi vámperral való összefüggése is igazol. Itt szinte valamennyi királyi város érdekelve volt. A városok azonban nem használták ki ezt a lehetőséget és így valamennyi városi tárgyalás eredménytelenül zárult és az adókat végülis mindig a régi módon vetették ki.¹¹⁵

II. Ulászló nem folytatta az amugyis eredménytelen városi értekezletek tartását. Ugy látszik csak egyszer, 1512-ben hívta össze városait a király, de ennek okát nem ismerjük.¹¹⁶ Érdekes viszont a királyi adókérő levelek szövege. Ulászló mandátumai az 1489-es példát követték, ahol a városokat "az ország tagjaiként" ismerték el. A 90-es években olykor¹¹⁷ 1501-1508-ig majdnem kizárólag¹¹⁸ a király a városaitól az adót mint a (rendi) "regnum" tagjaitól kérte. Ezt a formulát

ugyan nem találjuk valamennyi királyi pénzkövetelésben,¹¹⁹ mégis a királyi kancelláriának pozitívabb viszonyulását mutatja a városok országrendiségéhez. Még látni fogjuk, hogy ugyanebben az időben hasonló formulákkal hívták meg a városokat az országgyűlésekre. Ez a "membrum regni" formula 1508 után csak egyszer éspedig kissé megváltoztatva jön elő 1511-ben.¹²⁰ Később nem emlékezteti már a király a városokat arra, amikor adót kér tőlük, hogy ők is az ország tagjai, hanem más indoklást alkalmaz. Ezekben a mandátumokban a polgárok már nem "regnicola" elnevezéssel, hanem "fidelis regis" vagy "subditus" elnevezéssel fordulnak elő. A mandátumban a subditus terminus szembe van állítva a regnicolával, hiszen az oklevél elején a király a nagyurak és a regnicolák országgyűlését említi. Még egyszer előjön az ország védelmének közös érdeke, de ekkor már nem említik a városokat "membrum regni"-ként.¹²¹

Amikor 1521-ben Belgrád elesett, az országgyűlés más típusú adót ajánlott meg. Egy forintos fejadó fizetését határozták el, de megadóztatták a bort, a sört, az állatokat, az iparosokat és a kereskedőket is. A városokat nem mentesítették ez adó fizetése alól és a dekretum egészen nyíltan a jobbgysághoz sorolta őket. Az adót a megyei nemesség által választott adószedők szedték be. Ez által 1474 után először sértették meg a városok adóztatási szabadságát. A polgárok "membra regni"-ből "plebeae conditionis homines"-szé váltak.¹²² A városi képviselők hiányoztak az országgyűlésről. A budai bíró ugyanis amint meghallotta az új adót, a király és a nagyurak előtt panaszt emelt ellene, de már nem tudott elintézni semmi, ugyanis addigra az uralkodó már szentesítette a törvényt.¹²³ A budai polgárok csak az adó megfizetése után tudtak egy rövid ideig tartó adómentességet elérni.¹²⁴ A többi város könnyebb helyzetben volt. Valószínűleg megvesztegették az adószedőket. Bártfa például csak 206 forint adót fizetett.¹²⁵ Az 1523:25.t.c. azonban újból megerősítette a városok szabadságát és felmentette a király és királyné "civitates muratae"-it a rendek által megajánlott adók fizetése alól.¹²⁶

A városok tehát 1458-1526 között megőrizték, illetőleg kiépítették különállásukat a rendkívüli adóztatásoknál. Végeredményben sikerült visszaverni a nemesség időnkénti erőfeszítéseit, hogy őket a jobbgyoknál szokásos adók fizetésére kényszerítsék. Mégis fennmaradt a városi adók földesuri jellege. Noha Mátyás úgy látszik hajlandó volt egy külön városi rendi adómegajánló kamarát létesíteni és a századfordulón a rendkívüli adóval kapcsolatban a polgárokat "az ország tagjainak" tekintették, mégis egy részről a városok rövidlátó ellenállása Mátyás tervével szemben, másrészt a feudális urak növekvő hatalma végülis megakadályozta, hogy őket továbbra is a rendi ország tagjának tartsák. Mátyás pénzügyi reformjai óta a királyi városokat és a szászokat a kincstartó alá rendelték és így a királyi kamara javakhoz számították. Ezt a helyzetet jogilag definiálta az 1518-as bácsai országgyűlés. A szabad királyi városok és a szászok a kincstartó, a királyi uradalmak pedig az idetartozó városokkal és mezővárosokkal a buda-

vári udvarbíró alá tartoztak.¹²⁷ Ezzel szentesítettek egy szokásjogilag már rég kialakult helyzetet.¹²⁸

4. A városok katonai szolgálata

Magyarországon személyes katonai szolgálatra a papságot (megszorításokkal) és a nemességet kötelezték. Ezen felül a földesurak birtokaik után, a főpapok pedig tizedjövedelmük után kötelesek voltak katonát állítani. Főállították a telekkatonaságot, azaz a földesur bizonyos számú jobbágyporta után (általában 20 vagy 32) egy fegyverest volt köteles kiállítani. Azok, akik ötvennél több katonát állítottak, saját zászlajuk alatt (bandérium) vonultak hadba, többiek katonáikkal a megye bandériumában katonáskodtak.¹²⁹ Mivel a telekkatonaságot a porták összeszámlálása nélkül nem lehetett kiállítani és ez a számlálás a nemesi megye tisztviselőinek feladata lett, egy ilyen katonai szolgálat különösen veszélyessé válhatott volna a városok számára. Pedig a nemesség erre akarta őket kötelezni. Már 1454-ben ilyen értelmű törvényt hoztak.¹³⁰ Az 1459:2. t. c. felmentette őket ez alól, hiszen ők a királynak ágyukat szállítanak.¹³¹ Az 1463:3. t. c. azonban újra erre kötelezte őket.¹³² Mátyás uralkodása későbbi korszakában nem került sor újabb hasonló törvény hozatalára, valószínűleg azért, mert Mátyás időközben kiépítette zsoldos seregét. A 90-es években újra akuttá vált a helyzet és Ulászlónak meg kellett védenie városait a nemességgel szemben, hogy a polgároknak ne a megyei csapatok között kelljen katonáskodnia.¹³³ Ekkor a telekkatonaságot a következőképp állították ki: egyrészt azok a nagybirtokosok, akik saját bandérium tartására voltak kötelezve, másrészt a megyék a jobbágyoktól egy "pecunia exercituaalis" nevű adót szedtek, amelynek bevételeiből kellett kiállítaniuk a telekkatonákat.¹³⁴ A kérdés tehát az volt, hogy kényszeríteni tudja-e a nemesség magukat a városokat, vagy legalábbis azok falvait ennek az adónak a fizetésére, vagy nem. 1499-ben és 1500-ban a városok egy elég kedvező megoldást értek el. A városokat és a városok örökölt birtokait felmentették ezen adó alól, viszont a városok kezén zálogként levő javak, valamint az egyes polgárok birtokai után fizetniök kellett.¹³⁵ A városokat többé nem kényszerítették arra, hogy a jobbágyokkal együtt viseljék a katonai szolgálat terhét, vagy fizessenek pecunia exercituaalist. Más volt a helyzet a birtokaikkal. Az 1525 (Rákos):19. t. c. értelmében valamennyi birtokuk köteles volt fizetni.¹³⁶ Ezzel szemben nem sokkal később az 1525 (Hatvan):17. t. c. ezt a kötelezettséget az újonnan megszerzett városi birtokokra korlátozta.¹³⁷

A városoknak tehát sikerült, hogy először saját magukat, később legalább is részben a birtokukban lévő jobbágyfalvakat is felmentésük egy olyan katonai szolgálattól, amelyet a megyei nemesség ellenőrzött és ez természetesen erősítette társadalmi helyzetüket. Ennek okát abban kereshetjük, hogy egy uralkodó sem nélkülözhetette a városok sokoldalú közvetlen katonai segítségét. A fennmaradt városi levéltárak

telve vannak olyan királyi parancslevelekkel, amelyekben az uralkodó ágyukat, puskaport, szekereket, hajókat és természetesen gyakran zsoldosokat is követelt városaitól.¹³⁸

5. A városok és az ítélkezés. Városszövetségek

Az eddigi történetírás már részletesen taglalta azt a kérdést, hogy kik ítélkeztek a városi bíróságoktól fellebbezett perekben és hogyan alakultak ki a városi szövetségek; ilyenformán megelégedhetünk az irodalom eredményeinek összefoglalásával.¹³⁹ A hét (Pesttel együtt nyolc) szabad királyi város fellebbviteli bíróságát, a tárnokszéket az uralkodó is támogatta. A tárnokmester csak a városok képviselőivel együtt ítélkezhetett. Ezáltal kirekesztették a feudális urak és a feudális jog hatását az igazságszolgáltatásra.¹⁴⁰ A bíróság ülnökei jelentős statutum alkotó jogot is gyakoroltak. Arra lehetne tehát gondolni, hogy a városok nagyra becsülték ezt a bíróságot és törekedtek ülései sűrűbbé tételére. A valóságban ez nem így történt. Statutumot kellett hozni, hogy egy ülés csak akkor érvényes, ha legalább öt város képviselője van jelen.¹⁴¹ Egy másik statutum előírta, hogy a bíróság csak évente egyszer ülésezzen.¹⁴² Így nem véletlen, hogy olykor évekig nem hívtak össze tárnokszéket,¹⁴³ vagy pedig hogy a városok nem küldték el képviselőiket.¹⁴⁴ A szabad királyi városok egyébként olykor már feudális fórumon is pereskedtek egymással.¹⁴⁵

Míndez azonban nem kisebbíti a tárnokszék jelentőségét, nem csak a jogszolgáltatások alkalmával a feudális befolyás kikiktatása miatt, hanem azért is, mert ez a bíróság kötötte össze a nyolc szabad királyi várost egymással. Buda, Magyarország városainak természetes vezetője mindig ennek a szövetségnek a tagjait hívta össze, ha a városi szabadságok megsértésétől tartott.¹⁴⁶ Ennek a fejlődésnek negatív oldala az volt, hogy gyengítette a különben sem nagyszámú királyi város egységét. Az alsómagyarországi városok Körmöcbányán, az erdélyi szászok Nagyszebenben saját fellebbviteli széket hoztak létre. Más királyi városok, köztük a jelentős Székesfehérvár, Esztergom, Szeged vagy Lőcse a személynöki székhez fellebbeztek. Ez utóbbi bíróság ítélkezett harmadfokon a tárnokszéktől vagy a bányavárosok, illetve a szászok fellebbviteli bíróságaitól fellebbezett perekben.¹⁴⁷ Megint a tárnoki városok voltak azonban azok, akik 1499-ben elérték a királynál, hogy a személynöki szék a szabad királyi városok és nem pedig a nemesség szokásjoga alapján ítélkezzen.¹⁴⁸

Mátyás támogatta ugyan a tárnoki városokat, de talán még jobban elősegítette a regionális városszövetségek kialakulását.¹⁴⁹ Döntő szerepe volt az erdélyi szász egyetem kialakulásánál, amely 1486-ban zárult le.¹⁵⁰ A Kassa körüli öt város formális szövetsége 1485-ben jött létre.¹⁵¹ Mátyás alatt keletkezett a hét felsőmagyarországi bányaváros szövetsége is. Ide nem csak királyi városok tartoztak, bányaugyekben

azonban statutum alkotási joggal rendelkeztek és fellebviteli bíróságot alkottak.¹⁵²

Az öt város szövetségén kívül, amelyhez három tárnoki város is tartozott, a többi városszövetség egyben bíraskodási közösséget is képezett, amelyet a király adózási közösségé akart átalakítani. Az ítékezés - mint ahogy ezt a nyolc város hamar felismerte - igen fontos volt a városi szabadság szempontjából. A nemesség ugyanis ki akarta terjeszteni a saját bírósági hatáskörét a városokra. Ezt világosan mutatja a Dóczyak hirhedt pere az alsómagyarországi bányavárosok ellen, ahol sikerült egy olyan nádori ítéletet kijárniok, amely a polgárokat a király jobbágyainak nyilvánította. Ezt az ügyet ugyan a városok kivédték, a per mégis mutatja a városi szabadságokkal szembeni veszélyeket. A századforduló törvényeiben is találunk adatokat a városi szabadságok megnyirbálására irányuló törekvésekről.¹⁵³

6. A városok az országgyűlésen

A korábbi magyar történetírás feltételezte, hogy a 40-es évektől kezdve nem szakadt meg a városi képviselők jelenléte az országgyűléseken, legfeljebb a polgárok nem tartották mindig szükségesnek az ottani részvételt.¹⁵⁴ Mielőtt ezzel a kérdéssel részletesebben foglalkoznánk, egy előzetes megjegyzést kell tenni. 1458 után egy vonatkozásban feltétlenül különbséget találunk a korábbihoz képest. Szinte teljesen megszűnnek azok az egyes országrészekre kiterjedő rendi gyűlések, ahol a nagyurakon és néhány megye nemességén kívül az ott fekvő királyi városok polgárai is elég jelentős szerepet játszottak. Ezek a gyűlések azóta tűntek el, hogy Mátyásnak sikerült a belső feudális rendet helyreállítania.¹⁵⁵ Csak a valódi tartománygyűlések maradtak fenn így Erdélyben. Itt a szászok a magyar nemesség és a székelyek mellett a harmadik rendi nemzetet alkották. Mivel a szászokat városaik patriciátusa képviselte, ezek a városok Erdély rendeihez számíthatók.¹⁵⁶ Az erdélyi viszonyok nyilván hozzájárultak ahhoz, hogy Mátyás a szászokat már 1462-ben elismerte az ország tagjainak.¹⁵⁷ Bizonyos nyomok arra mutatnak, hogy a szászok, mint Erdély egyik rendje, ugyanazt a jogot élvezték a magyar országgyűlésen, mint a többi erdélyi rend.¹⁵⁸ Ha tehát a szászokat a magyar országgyűlésen városaik küldöttei képviselték, ez nem bizonyítja a városok országgyűlési képviselőletét.

A magyarországi városok esetében először azt a kérdést kell megvizsgálnunk, hogy a városi küldöttek országgyűlési jelenlétét valóban olyan megszakitás nélkül lehet igazolnunk, ahogy azt föltételezik. Amikor V. László 1457-ben meghalt, a királyi tanács Budán tartózkodó tagjai: öt püspök és hét főúr, összehívták a királyválasztó országgyűlést és felszólították a városokat is, hogy küldjék el képviselőiket "cum pleno Mandato".¹⁵⁹ Mátyás is követte előde példáját. Már 1458. május

13-án országgyűlésre hívta meg a városokat, igaz, nem kötelezve őket a megjelenésre.¹⁶⁰ Az év végén a szegedi országgyűlésre azonban nem csak megparancsolta a városoknak, hogy jelenjenek meg, hanem a városi pecsét elküldését is kérte.¹⁶¹ Ezt a parancsot még kétszer megismételte.¹⁶² A szegedi országgyűlés határozatában mégsem olvasunk a városi küldöttekről, hanem szokás szerint a főpapok és a főurak mellett csak a megyei képviselőket említik.¹⁶³ Meghívták a városokat az 1461-es országgyűlésre is és küldötteik jelenlétét más források is igazolják.¹⁶⁴ Természetesen meghívta Mátyás 1464-ben városait székesfehérvári koronázására és az ezzel egybekötött országgyűlésre is.¹⁶⁵

Ezzel a királyi várospolitika fordulópontjához érkeztünk, legalábbis a városok országgyűlési meghívása vonatkozásában. Nem lehet véletlen, hogy 11 éven át egyetlen városokhoz intézett országgyűlési meghívó sem maradt fenn.¹⁶⁶ Ebben a negatív vonatkozásban igen érdekes egy 1466. évi adat. Bártfa levelet irt Rozgonyi Rajnaldnak. Meghallották, hogy a király országgyűlést hívott össze. Kérik Rozgonyit, hogy mentse ki őket, mert nem fognak megjelenni.¹⁶⁷ Bizonyára nem kapott a város meghívót, de a polgárok nem tudták, hogy ez nem véletlenül történt-e. 1466 után hasonló adatunk nincs. Vegyük figyelembe, hogy 1467-ben, 1470-ben és 1474-ben akarták az országgyűlések a városokat olyan adók fizetésére kötelezni, amelyeket különben csak a jobbágyok fizettek.¹⁶⁸ Mátyás különösen 1474 végén volt kénytelen közbelépni.¹⁶⁹ A király noha pénzügyi okokból megvédte városait az adóügyben, maga is felelős volt azért, hogy a polgárokat nem hívták meg az országgyűlésekre és hogy 1471 után a tárnokszék is megszűntette tevékenységét.¹⁷⁰ A polgárságon belül úgy látszik elkeseredett hangulat lett urrál, amit az uralkodó annál is inkább meg akart szüntetni, hiszen a sziléziai hadjáratban megismerte a városok erejét. Még Brünnből összehívta Budára az 1475. évi Szent György-napi országgyűlést. A százszokon kívül¹⁷¹ a városokat is meghívta és olyan parancsot adott, hogy mindenképp jelenjenek meg. Az országgyűlés célja törökellenes háború előkészítése és a belső rend helyreállítása. Mivel eddig a városok jogait nem mindig tartották be, ezért az országgyűléssel együtt tárnokszéket is hívott össze, amely az országgyűlés után egy héttel kezdődött volna.¹⁷² Az már más lapra tartozik, hogy az országgyűlésen megszavazott törvény megint nem említette a városokat.¹⁷³

Mátyás 1475 után újra megszakitotta a városok meghívását, de nem tudjuk, hogy miért. Természetesen lehetséges, hogy az országgyűléseken a királyi városokat Buda képviselte, amit a városi levéltárak elpusztulása miatt igazolni nem tudunk, de ebben az esetben is kisebb befolyást tudtak kifejteni, mintha valamennyi város ott lett volna. A tény az, hogy 1475-1490 között nem maradt fenn városoknak szóló országgyűlési meghívó. Lehetséges, hogy közben újabb fordulat következett be a királyi várospolitikában. A király esküvőjére a magyarországi városokat az uralkodó nevében a kincstartó,¹⁷⁴ a szász városokat maga a király hívta meg.¹⁷⁵ Egy Bártfához intézett levélből meg-

tudjuk, hogy 1488-ban a nagyurakon kívül csak a megyei nemesség képviselői voltak jelen az országgyűlésen.¹⁷⁶ 1476 őszétől kezdve azonban gyakran hívta meg a király vagy a kincstartó a városokat magához, úgy látszik tehát, hogy a királyi várospolitika a városok országgyűlési megjelenése helyett egy külön városi rendi kuria létesítésére törekedett.¹⁷⁷ Mint láttuk ez a kísérlet nem vezetett eredményre. A városok félték a pénzügyi hátrányoktól. Talán nem véletlen és ez összefügghet a városi gyűlések kudarcával, hogy 1489-ben őket újból az "ország tagjának" nevezték.¹⁷⁸

Ebben a helyzetben következett be Mátyás halála. Mint elődje halála után is, most is meghívták a városokat a királyválasztó országgyűlésre. Éspedig akár 1489-ben az ország tagjának nevezve őket. A meghívót a királyné, valamint nyolc főpap és főúr állította ki.¹⁷⁹ A városi követek tényleg meg is jelentek, ami például hasznos volt a kassaiaknak, mert így képviselőjük értesülhetett az ellenük emelt panaszokról.¹⁸⁰ A nagyuraknak küldött országgyűlési meghívó teljesen eltért a városokhoz intézettektől. A nagyurakat nem nevezték "membrum regni"-nek, hiszen az természetes, hogy ők azok voltak. Ezzel szemben csak őket figyelmeztették a király halála utáni esetleges belső zavarok veszélyére.¹⁸¹ A századközép helyzete tért vissza: a feudális rend gyengülése arra készítette a feudális urakat, hogy osztályuk összerendéből elismerjék a városok politikai jogait és országrendiségét, hiszen a városok is földesurak voltak. Megkönnyítette a helyzetet, hogy 1489-ben már Mátyás is újra a rendi ország tagjainak nevezte a polgárságot.

Említettük már, hogy az adóztatással kapcsolatban a városokat 1508-ig, illetve 1511-ig "membrum regninek" vagy pedig "in corpore regni" állónak nevezték.¹⁸² Nagyon érdekes, hogy a városok országgyűlési meghívását, illetőleg az azokon való részvételét ugyancsak 1508-ig lehet igazolni. II. Ulászló azzal hívta meg őket koronázására, hogy ők is résztvettek választásában.¹⁸³ 1491 végén a király arra az országgyűlésre hívta meg őket, amelynek az osztrák békét kellett volna megerősítenie.¹⁸⁴ A békéhez a városoknak és a többi rendeknek saját pecsétes oklevelekkel kellett hozzájárulni. Különösen az a pont volt fontos, amelyben a rendek kötelezték magukat, hogy II. Ulászló örökös nélküli halála esetén Miksa római királyt fogják uralkodónak elismerni. Azon a napon, amelyen a rendek kiállították okleveleiket csak Buda és Pest városok adtak ki hasonló okleveleket, valószínűleg azért, mert csak önáluk volt kéznél a budai országgyűlés idején a városi pecsét. A két város azonos szövegű oklevele megállapítja, hogy "domini prelati, barones, comites, proceres, nobiles, civitates et ceteri regnicole huius regni, universumque ipsum regnum et provincie ad idem pertinentes" adott esetben el fogják ismerni Miksát királynak. Ezt a feltételt elfogadják a bíró, tanács, polgárság és község "qui de numero et collegio liberarum et aliarum civitatum, ceterorumque regnicolarum huius regni Hungarie sumus".¹⁸⁵ Ez a formula a két testvérváros kancelláriájából származik, hiszen ők nem ismerték el a nyolc tárnoki

város szövetségéhez nem tartozó városokat libera civitasként.¹⁸⁶ A formula továbbá egy bizonyos rendi öntudatot is jelez: ők éppúgy "regnicolák" mint a nemesség. A többi városok, akiknél nem volt ott a pecsét, akkor voltak kötelezve az oklevelek kiállítására, amint küldötteik hazaérkeztek. De csak Kolozsvár, valamint Brassó, Beszterce, Nagyszében, Segesvár és Meggyes szász városok, továbbá a szászok hét és két széke adtak ki rövidesen ilyen tartalmu okleveleket, amelyek különben majdnem szószerint egyeztek a fővároséval.¹⁸⁷ Ulászlónak még 1494-ben is figyelmeztetnie kellett a többi várost, hogy állítsák ki a kötelezvényeket.¹⁸⁸

1495 áprilisában Lőcse, Bártfa és Kísszeben városok tárgyaltak egy budai utról, úgy látszik, hogy a Szent György nap tizenötödik napjára kitűzött országgyűlésre igyekeztek.¹⁸⁹ Lőcse és a szomszéd városok 1498-ban együtt akartak az országgyűlésre utazni¹⁹⁰ és a soproniak is jelen voltak.¹⁹¹ Bizonyára Szeged követei is résztvettek ezen az országgyűlésen, hiszen ennek idején erősítette meg II. Ulászló szabadságaikat.¹⁹² 1499-ben viszont úgy látszik, hogy a városok nem voltak meghíva.¹⁹³ 1500-ban a városok megint az országgyűlés előtt tárgyaltak a királyhoz való utazásról.¹⁹⁴ Utána az öt város újból tanácskozott: megbeszélték az országgyűlést és a vámügyeket.¹⁹⁵ Ez az országgyűlés ismerte el ugyanis a nyolc szabad királyi város vámmmentességét.¹⁹⁶ Bártfa rövidesen királyi pátenseket járt ki magának, amely a törvény alapján megerősítette vámmmentességét és még a Margit-szigeti apácáknak is megtiltotta, hogy a polgárokat pesti vámjukon fizetésre kényszerítse. Ez kétségkívül jelentős eredmény volt, hiszen az apácák vámjogával szemben évszázadokon keresztül nem tudtak védekezni.¹⁹⁷ Ugyanezen az országgyűlésen a városok további eredményt is elértek. Nürnberg októberben panaszt emelt, hogy a magyar országgyűlés eltiltotta a németek kereskedelmét Magyarországon. A Szent György-napi országgyűlés által hozott törvényben nem találunk ilyen tartalmu cikkelyt, azonban kétségkívül valami ilyesmi történt, mert Nürnberg ellenintézkedéseket hozott. Ezt később a budaiak kérésére visszavonták. Ezek a Nürnberg ellen irányult határozatok kétségtelesen a magyarországi városok érdekét szolgálták és bizonyára a főváros kezdeményezésére jöttek létre.¹⁹⁸ Már 1504-ben sikerült azonban a külföldieknek egy ezzel ellentétes határozatot elérni. A törvény 28. cikkelye megtiltotta ugyanis a belföldieknek a marhakivitelt, ezt csak a külföldiek számára tartotta fenn.¹⁹⁹ A jelek szerint ezen az országgyűlésen nem vettek részt a városok, mert amikor Buda körlevelet küldött a többi városnak, hogy szabadságaik illetén megsértése miatt értekezletre gyűljenek össze, tudósította őket, hogy a törvényt a "gemayne Lanndtschafft" hozta az országgyűlésen.²⁰⁰ A városok e szerint nem voltak ott.

Ha ilyenformán a városok megjelenését az 1504-es országgyűlésen kérdésesnek tartjuk, ezzel még nem változott meg a régi szokás. 1502-ben Ulászló még meghívta őket felesége koronázására.²⁰¹ Az 1505-ös országgyűlésre szóló meghívó teljes mértékben elismerte

a városok országrendiségét. Szövegezése nagyon hasonlít a királyi adókérő levelekhez.²⁰² A meghívó szerint a városok az ország tagjai, tehát annak üdve őket is érinti. Ők is a "regnicolák" közé tartoznak.²⁰³ Az országgyűlés határozatát, hogy ezentul idegent ne válasszanak királlyá, tiz főpap, ötvenhárom főúr és százhuszonöt megyei követ erősítette meg, azonban egyetlen város sem.²⁰⁴ A városok úgy látszik, újra óvakodtak a politikai állásfoglalástól. 1508-ban az uralkodó meghívta őket fia koronázási országgyűlésére. A meghívóból arra lehet következtetni, hogy az ezt megelőző országgyűlésen a városok nem voltak jelen.²⁰⁵ A legtöbb város küldötte megjelent ezen a koronázási országgyűlésen. Egy pozsonyi feljegyzésből tudjuk, hogy a nyolc tárnoki város, Körmöcbánya, Selmecebánya és Besztercebánya, az erdélyi szászok és Kolozsvár képviseltette magát.²⁰⁶

1508-tól kezdve a városok újból legfeljebb kivételesen voltak jelen az országgyűléseken. Csak a szászokat hívták meg rendszeresen és általában küldötteik meg is jelentek.²⁰⁷ Ezek a szász városoknak szóló meghívók azonban nézetünk szerint nem mint városoknak, hanem mint az egyik erdélyi rendi "nemzet" tagjainak szóltak. A magyarországi városoknál más volt a helyzet. Nem csak nem ismeretes egyetlen meghívó sem, de más források világosan mutatják, hogy nem is jelentek meg az országgyűléseken. A történeti irodalomban találunk ugyan olyan nézetet, hogy 1514-ben valamennyi megyét és várost meghívtak,²⁰⁸ mégsem merjük ezt az álláspontot elfogadni. A valószínűsége ugyan megvan, hiszen az uralkodó osztály számára a parasztháború után szükségessé vált valamennyi földesur összefogása. Sopront azonban nemcsak hogy nem hívták meg, hanem számadáskönyve sem említi budai utazást.²⁰⁹

II. Lajos uralkodása alatt tizenhat rendi gyűlésről van tudomásunk,²¹⁰ de csak az 1521-es Szent György napi országgyűlésen lehet feltételezni legalább egy városnak, Eperjesnek jelenlétét.²¹¹ Mégis kérdéses, hogy az eperjesiek valóban az országgyűlésen vettek-e részt. A tárnokszék ugyanis Szent György nap tizedik napján kezdődött. A városi küldöttek meg is jelentek ott.²¹² A tizenhat Lajos-kori országgyűlés közül ötöt (1516, 1518, 1521, 1523, 1526) Szent György napon tartottak.²¹³ Három esett egybe tárnokszékekkel (1516, 1521, 1523), amelyek azonban mégis valamivel később, György nap után öt, tiz vagy husz nappal kezdődtek.²¹⁴ A városi számadáskönyvek 1523-ban is csak a tárnokszékre és nem az országgyűlésre való utazást említik.²¹⁵ Városi tanácsstagok gyakran utaztak Budára, de egyetlenegy utazásuk sem esett egybe országgyűléssel és az említett bírósági ülésekre is később indultak, mint ahogy az országgyűlést megnyitották. A városokat nem érdekelte az országgyűlési tárgyalás, legföljebb az ott hozott törvény. Ezekben az években kérték a soproniak budai ügyvédjüket, hogy "articulos et decreta, que per regnicolas in ista dieta statuta fuerunt" a város költségére küldje meg nekik.²¹⁶ A polgárok csak akkor lettek idegesek, ha olyan országgyűlési határozatról értesültek, amely büntetés terhe alatt írta elő az országgyűlésen való kötelező részvételt és ők

mégsem kaptak meghívást. Az 1518. évi tolnai országgyűlés a következő megtartását Bácsott határozta el. Mindenki, még a kismemesek is, személyesen voltak kötelesek megjelenni, és pedig "bellico cum apparatu" a telekkatonasággal együtt.²¹⁷ Török háborúra gondoltak. A határozatról a városok is értesültek, de mivel nem kaptak meghívót, nem tudták, hogy mit tegyenek.²¹⁸ A jelek szerint nem jelentek meg.

Szinte arra lehetne gondolni, hogy a városok Mohács előtt elvesztették országrendiségüket, hiszen nem hívták meg őket az országgyűlésre és nem nevezték őket a rendi ország tagjának sem. Jogaik azonban a valóságban nem szűntek meg, s ezeknek bizonyos helyzetekben újra fel kellett éledni. Ez következett be II. Lajos halála után. A rendek újra országrészenként tartottak gyűléseket, ahol a városok is megjelentek. A legfontosabb az októberben tartott tokaji gyűlés volt. Itt megjelentek a kassaiak és a velük szomszédos városok polgárai. Az összegyűlt rendek meghívót bocsátottak ki a székesfehérvári királyválasztó országgyűlésre.²¹⁹ Ezen a gyűlésen választották Zápolyai Jánost novemberben királlyá. Állítólag jelen volt a hét szabad királyi város bírāja, illetve esküdtei.²²⁰ De a Ferdinánd-párt is meghívta a városokat saját országgyűlésére.²²¹ A János király által összehívott budai országgyűlésen, 1527 márciusában megjelent a legtöbb szabad királyi város küldöttsége. A budaiak, pestiek, kassaiak, lócséiek, bártfaiak, eperjesiek, kisszebeniek, nagyszombatiak, székesfehérváriak, esztergomiak és az erdélyi szászok jelenlétét tudjuk igazolni.²²²

7. Összefoglalás

Áttekintettük a városi küldöttek jelenlétét az országgyűléseken. Megállapítottuk, hogy nem beszélhetünk megszakítatlan fejlődésről. Azóta, hogy a 40-es években megjelentek a városi küldöttek az országgyűléseken, több periódust találunk amikor hiányoztak onnan. Megjelenésüket vagy meg nem jelenésüket az uralkodó, a rendek és saját érdekük döntötte el. A feudális anarchia és a nagyurak hatalma nem csak a királyi hatalmat gyengítette, hanem a nemesség és a polgárság szabadságát is sértette és akadályozta a kereskedelmet. Mivel a városok maguk is általában földesurak voltak, a feudális tulajdon bizonyos mértékben összekötötte a patriciusi vezetőréteget az uralkodó osztállyal. Találunk ellentéteket is, ezek azonban az uralkodó és városai között nem voltak különösen jelentősek. A király több pénzt és nagyobb háborus támogatást akart kapni a városoktól, a polgárok azonban a lehető legkevesebbet akartak adni. Ez a kérdés mégis fontos, mert a király nem nélkülözhetette városai szolgáltatásait és ezért engedményekre volt hajlamos. A nagy feudális urak a királyi városokat a maguk számára akarták megszerezni és így a polgárok számára reális veszélyt jelentettek. Köztük és a városok között csak belső vagy külső harcok esetén lehet közös érdeket kimutatni. A trónviszályok idején a középnemesség

a városok szövetségese volt, később azonban inkább az ellentétek kerültek előtérbe. A jobbágyok szabad költözéséből származott például ilyen ellentét. A városokba költözött paraszt szabaddá vált és mivel a városokban a természetes szaporodás aránya minimális volt, a szabad költözés nélkülözhetetlenné vált a polgárok számára.²²³ A városok fölléptek a szabad költözés mellett, de 1474-ig több ízben találunk olyan törvényeket, amelyek a költözési jogot egy évre felfüggesztik. Érdekes módon ez egybeesik a városok rendi megadóztatásának kísérleteivel. Az 1514-es parasztháború után aztán a szabad költözést - legalább is elvben - megszüntették.²²⁴

A városok az országgyűlésen gyenge kisebbséget alkottak. Csak egy kisebbségüket ismerték el szabad királyi városnak és hívtak meg az országgyűlésekre, ezek azonban nem voltak hajlandók a többi város elveszett szabadságáért harcolni. A városoknak kis csoportja nem tudta az országgyűlésen a királyi politikát hathatósan támogatni, ezért Mátyás általában a középnemességre támaszkodott.²²⁵ Az uralkodó nem volt arra ráutalva, hogy polgárai pénzügyi és katonai támogatását országgyűlési jóváhagyással szerezzék meg. Bizonyára jobb lett volna ugyan, hogy ha egy rendi jellegű városi kuria szavazta volna meg a pénzbeli és katonai szolgálatokat, ebbe azonban a városok nem voltak hajlandók belemenni. A nemességnek attól kezdve, hogy királyi segítséggel megerősödött a megyei szervezet, nem volt szüksége a városok támogatására. Mindez azonban csak egyet jelent, hogy a városok országgyűlési jelenlétére csak akkor volt szükség, hogyha a feudális erők annyira szét voltak forgácsolódva, hogy a városokat is a mérlegbe kellett vetni, vagypedig akkor, amikor a földesurak közös állásfoglalására volt szükség, például a királyválasztásoknál.

Ezért a fejlődésért a városok maguk is felelősek voltak. Általában ha a király vagy a rendek igényelték politikai állásfoglalásukat, erre nem mertek vállalkozni. Így nem kell csodálkoznunk, hogy később már csak a végső esetben fordultak hozzájuk. Ennek a városi állásfoglalásnak fő okát az ország gazdasági helyzetében kereshetjük. Bár a termelőerők lassan fejlődtek, a nagyobb városok és város csoportok körül piaci körzetek keletkeztek, de egy, az egész országot átölelő országos piac elemei csak alkalomadtán voltak kimutathatók.²²⁶ Ezért sem voltak az egyes város csoportok hajlandók a többivel közös politikát kialakítani. Ilyen törekvéseket csak a fővárosnál találunk, a városok közös állásfoglalására irányuló kezdeményezések tőle indultak ki.²²⁷ A városok társadalmi strukturáját is figyelembe kell venni. Patriciusi vezetőréteg vezette őket, amely hatalmát a XV. század első felének városi belső küzdelmei lezajlása után erősen kézbe tartotta.²²⁸ A városok 1526-ig ennek ellenére jelentős eredményeket értek el, de mégsem annyit, hogy országos ügyekben komolyabb szerepet tudjanak játszani.

Tanulmányunk végére érkezvén néhány szóval meg kell határozunk a magyarországi városi rend helyét az európai fejlődésben. Egyike vagyunk azoknak az országoknak, ahol a városi rend politikai

szerepe a legkésőbb bontakozott ki, ami természetes következménye a Nyugathoz képest késlelkedő városi fejlődésünknek. Itália királyságában talán 1136-ban, de biztosan 1158-ban részt vesznek a városi követek a rendi gyűlésen, 1188-ban a kasztíliai és leóni kortezeken.²²⁹ Jellemző azonban, és ha az 1440-es évek magyarországi viszonyaira gondolunk, bizonyos mértékben analóg az angol fejlődés kezdete, mégis közel kétszáz évvel meg is előzte a magyart. Itt először Simon de Montfort hivatott meg néhány kiválasztott várost az 1265-ös rendi mozgalom során általa rendezett parlamentbe. Az 1273-as parlamentben, amely III. Henrik halálakor gyűlt össze, mialatt a trónörökös távol volt, már minden várost négy követ képviselt. Analógia a magyar fejlődéshez az is, hogy épp a XIII. században a városok adózása nem tartozott a "common council" hatáskörébe, hanem a királyéba, mint nálunk.²³⁰

A magyarországihoz hasonló, viszonylag későn megjelenő, és gyenge befolyású városi renddel a szomszédos országokban találkozunk. Csehországban ugyan a huszita forradalmi mozgalom után a városok országgyűlési képviselője a XV. század végéig vitán felül állt, de a feudális erők ellentámadása - épp II. Ulászló alatt - 1502-ben megfosztja őket rendi jogaiktól. A városok ellentámadására 1508-ban és 1517-ben azonban visszakapják, azaz egyidőben azzal, hogy a magyarországi városok ezeket a jogokat nem gyakorolják.²³¹ A lengyel fejlődés időben szinte egy időben kezdődik mint a magyar. A Várnánál el esett III. (nálunk első) Ulászló választásánál résztvettek a városi követek. Később azonban csak a krakkói polgárokat találjuk meg az országgyűlésen, azonban gyakorlatilag szavazati jog nélkül, úgyhogy joggal állapíthatta meg egy lengyel kutató, hogy "a lengyel városok, még a legnagyobbak sem, nem voltak soha a lengyel országgyűlésen, a Sejm-ben, amely már a XV. század végén kialakult, képviselve. A legnagyobb királyi városok ugyan reprezentáltatták magukat, de nem volt szavazati joguk általános ügyekben".²³²

A legtöbb országban a városok adózási és katonáskodási, hadi szerepe, valamint az, hogy földesuri jogok birtokába jutottak, segítették elő országrendiségüket, illetőleg ezen kritériumok elegendő megléte esetén jutottak be egyes városok a városi rend soraiba.²³³ Egy mindenestre tény. Rendi gyűlések pozitív szerepet csak abban az esetben játszhattak, ha az uralkodóval szemben nem jutottak túlzó hatalomhoz, és amennyiben itt a nemesség mellett a városi polgárság legalább szűk keretek között érdekeinek érvényt tudott szerezni.²³⁴ Magyarországon és Lengyelországban erre csak nagyon kis lehetőség jutott.

JEGYZETEK

1. V. ö. pl. Elemér Mályusz, Geschichte des Bürgertums in Ungarn, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 20 (1927) 392-395. - Elekes Lajos, Rendiség és központosság a feudális államokban. Problémák a kérdés kelet-európai vonatkozásainak kutatásához, különös tekintettel a XV. századi Magyarország viszonyaira, Bp. 1962. 42.
2. Zs(igmond) P(ál) Pach, Über die Tendenzen der ungarischen Agrarentwicklung im 16. Jahrhundert, La renaissance et la réformation en Pologne et en Hongrie, red. Gy. Székely - E. Fügedi, Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 53. k. Budapest 1963, 166.
3. Mályusz i. m. 365. - Bácskai Vera, Magyar mezővárosok a XV. században, (Értekezések a történeti tudományok köréből, Uj sorozat, 37. k.) Bp. 1965, 14.
4. A városi "rend" szerepére (és összetételére) alább térünk ki.
5. V. ö. Jenő Szűcs, Das Städtewesen in Ungarn im 15-17. H., La renaissance... i. m. 99-100.
6. András Kubinyi, Der ungarische König und seine Städte im 14. und am Beginn des 15. Jahrhundert, Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert, Entwicklungen und Funktionen, hgg. v. Wilhelm Rausch, Linz/Donau 1972, 206.
7. Mályusz Elemér, A mezővárosi fejlődés, Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században, szerk. Székely György, Bp. 1953, 128-192. - István Szabó, La répartition de la population de Hongrie entre les bourgades et les villages, dans les années 1449-1526, Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 49. k. Bp. 1960, 1-25. - Bácskai i. m. - Erik Fügedi, Die Ausbreitung der städtischen Lebensform - Ungarns oppida im 14. Jahrhundert, Stadt und Stadtherr i. m. 165-192.
8. Erzsébet Ladányi, Libera villa, civitas, oppidum. Terminologische Fragen in der ungarischen Städteentwicklung, Annales Universitatis Scien. Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio historica, 18 (1977) 21, 25, 27-28.
9. V. ö. Fügedi i. m. 165-166.

10. András Kubinyi, Zur Frage der deutschen Siedlungen im mittleren Teil des Königreichs Ungarn (1200-1541), Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte, Reichenau-Vorträge 1970-1972, hgg. v. Walter Schlesinger, Vorträge und Forschungen, Bd. XVIII. Sigmaringen 1975, 557-558. - Városfalára: Gerő László, Középkori vármaradványok mai magyar városképeinkben, Századok 96/1964/1064-1065.
11. V. ö. a "Vác története" (szerk. Sági Vilmos) c. műbe irt fejezetemet, sajtó alatt.
12. Pl. Kismarton falait 1371 után építették. Die Städte des Burgenlandes, hgg. v. Herbert Knittler, Österreichisches Städtebuch, Bd. 2, Wien 1970, 78. - Kőszeg is fallal volt körülveve, Gerő i. m. 1069-1071. - Délmagyarországon Siklós városfalain belül 1495-ben 28 portát irtak össze. Johann Christian von Engel, Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer, I. k. Halle 1797, 143. stb.
13. Vaclav Mencl, Středověká města na Slovensku, Bratislava 1938, 40, 58, 64, 76, 112, 158, 162. (Nem szabad királyi városok alaprajzai, amelyek mégis fallal voltak övezve.)
14. V. ö. Iványi Béla, Debrecen és a budai jog, Debrecen 1924, 13-15. - Csizmadia Andor, A magyar városi jog, Kolozsvár 1941, 13-16.
15. Pl. Késmárk: Domanovszky Sándor, A szepesi városok árumegállítójoga, Bp. 1922, 29-49, vagy Trencsén: Mencl i. m. 65.
16. Kubinyi András, A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez, Településtudományi közlemények 23 (1971) 58-60. - Richard Marsina, Pour l'histoire des villes en Slovaquie au Moyen Age, Studia historica slovacica 8 (1975) 69. skk. valódi városnak tekint szintén több mezővárost.
17. Heinz Stoob, Minderstädte. Formen der Stadtentstehung im Spätmittelalter, Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte 46 (1958) 1-28.
18. V. ö. Szabó István, A középkori magyar falu, Bp. 1969. 238-239. - Maksay Ferenc, A magyar falu középkori településrendje, Bp. 1971, 106.
19. Közvetve elismeri ugyan a mezővárosok létezését akkor, amikor utal arra, hogy vannak nemesek, mezővárosok és falvak, akiknek nincsenek királyi oklevelei "super malefactorum et pravorum hominum punitione." Werbőczy István Hármaskönyve, kiadták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, Bp. 1897, 416, 418. (Partis III. Tit. 32.) Azaz: vannak mezővárosok, amelyeknek vannak ilyen oklevelei.
20. Werbőczy i. m. 388-402. (Partis III. Tit. 8-24.)
21. Uo. 374, 402. (Partis III. Tit. 1, 25.)
22. Uo. 390. (Partis III. Tit. 9.)
23. Uo. 408. (Partis III. Tit. 26.)

24. Uo. 402-416. (Partis III. Tit. 25-32.) V. ö. 416. (Tit. 31.): "Advertendum praeterea est: quod, quia rustici dominis eorum temporibus in tantum subjecti sunt, ut per semetipsos cum nobilibus, ratione quorumcumque negotiorum, lites protrahere non possunt..."
25. V. ö. részletesen alább.
26. Ol. Ft. Selmechánya v. lt. Okl. 2-910. sz.
27. Borsod-Abauj-Zemplén megye lt. Sajószentpéter lt. Protokollumok, I. k. 26-29. lap. (1474.)
28. V. ö. fenn, 5-6. j.
29. V. ö. Pl. Mályusz, Geschichte... i. m. 371-372.
30. Kubinyi, Der ungarische König... i. m. 193-220. (Zsigmond hataláig.) - Mályusz Elemér, A magyar rendi állam Hunyadi korában, Századok 91 (1957) 551-573.
31. Néhány évvel ezelőtt a városok országrendiségének csak bizonyos szempontjaival foglalkoztunk: Kubinyi András, A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. század végén, TBM 15 (1963) 189-226. - Az eddigi kutatási eredmények jó összefoglalása: György Bónis, Die ungarischen Städte am Ausgang des Mittelalters, Die Stadt am Ausgang des Mittelalters, hgg. v. Wilhelm Rausch, Linz/Donau 1974, 79-82.
32. Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457, collectionem manuscritam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai, (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 11.) Bp. 1976, 191: "convocatis ex omnibus regni nostri comitatibus ac districtibus civitatum, opidorum et liberarum villarum regie iurisdictioni pertinentium nunciis et legatis..."
33. Mályusz Elemér, Polgárságunk részvétele a középkori országgyűléseken, Protestáns Szemle 36 (1927) 142-146. Itt azt is bebizonyítja, hogy 1405 előtt sem vettek részt a városok az országgyűléseken.
34. Később is eladományozott a király városokat, csak sokkal kevesebbet, mint uralkodása elején, v. ö. Bácskai i. m. 18. o. 4. j. Viszont sok várost elzálogosított később is, v. ö. Lederer Emma, A középkori pénzüzetek története Magyarországon (1000-1458), Bp. 1932, 187-188, de elvben nem csökkentette a királyi városállományt.
35. Kubinyi, Der ungarische König... i. m. 193-220, és az ott idézett irodalom.
36. V. ö. Pozsony levelét Sopronhoz: Házi Jenő, Sopron szabad királyi város története, I/3. k. Sopron 1924, 36.
37. Kubinyi, Der ungarische König... i. m. 206.
38. A továbbiakban elsősorban Mályusznak a 30. j. -ben id. tanulmányát követem.
39. Az 1445-ös törvény intitutatioja még ezt tartalmazza: "Nos universi prelati, barones, milites, nobiles ac civitatenes regnicoleque regni Hungarie in presentia generali congregatione... cong-

- regati... " Hasonló a záradék is: "nos prelati, barones, nobiles, proceres, civitatenses et incole regni huius Hungarie predicti singuli singulariter et universi universaliter promittimus... observare..." Decreta... i. m. 339, 348.
40. Teleki József, Hunyadiak kora Magyarországon, X. k. Pest 1853, 183-184: az urak a városi követeket tisztességgel fogadták, majd a városok a tárgyalásaik céljára közös sátrat kaptak, ahol többször felkeresték őket az urak. Majd elhozták hozzájuk a dekretum szövegét "vnd begerten an dy Stet darauf zeswern, das von den Steten ward abgeslagen binen bisher." Ekkor kiáltotta ki a köznemesség Hunyadi kormányzóvá. (A dekretum is ezt tartalmazta.) A kassai, budai és fehérvári követek jelenlétét említik még a pozsonyiak.
41. "Praelati, Barones, Nobiles et Proceres Regni Hungariae universi" Bártfának (1447): "res ipse, pro quibus conventionem faciemus, hoc Regnum comunitate concernat, Vosque non mediocriter unum membrum existatis, ob hoc quaesumus ne Diaetam nostram quoquo negligatis, sed e medio Vestri, Viros prudentia et consilio praepollentes in medium nostri cum pleno Mandato vestro dirigatis..." Martinus Georgius Kovachich, Supplementum ad Vestigia comitiorum apud Hungaros, Tom. II, Budae 1800, 50-51. - Egy 1445 évi tárgyalás alkalmával arra kérték a pozsonyiakat: "wir scholen helffn vnd ratn, was das pest vnd das nuczist dem land wer, wenn wir auch inboner des landes wernn vnd wernn phlichtig zw ratn, daraws nucz und er der heilign chronn vnd dem land czw vngernn erging." Knauz Nándor, Az országos tanács és országgyűlésektörténete 1445-1452, Pest 1859, 32. - Azaz a városoktól a feudális uraktól szokásos "auxilium et consilium"-ot várták el!
42. 1450-ben elhatározták a prelátusok és a bárók, hogy az országgyűlésen ők személyesen, "de singulis quoque comitatibus ac civitatibus regalibus huius regni, quatuor aut duo probi viri" jelenjenek meg. Iványi Béla, Eperjes szabad királyi város levéltára 1245-1526, I. k. (Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus-Josephinae, Sectio: Juridica-Politica, Tom. II.) Szeged 1931, 340. sz.
43. Kovachich, Supplementum... i. m. II. k. 123-124.
44. 1445-ben az országgyűlés először hét főkapitányt választott azzal, hogy a városokkal karöltve állítsák helyre a rendet. Decreta... i. m. 342-343. (Art. V.) A három kapitány, aki "a fluio Danubij usque ad Ticiam generaliter electi et constituti" lett (azaz északeleten), "necnon Judex et Consules ciuitatis Cassouiensis, unacum ceteris Ciuitatibus Superioribus nobis adiunctis et adherentibus", akik társkapitányai a három kapitánynak, országrészük színei gyűléséről 1445. július 15-én oklevelet állítottak ki. A határozatot a három kapitány "una cum certis nostris fratribus ac cunctis Ciuitatensibus Concapitaneis nostris et alys Regnicolis" hozta. Az oklevél végén 13 főúr (köztük a tárnokmester), három

- apát, két prépost, az egri székes- és a szepesi társaskáptalan képviselői, valamint hét megye nemességének követői vannak feltüntetve. A városok (és a három kapitány) itt nem szerepelnek, hiszen ők az oklevél kiállítói. A városok, mint "concapitanei" ebben az esetben tehát magasabb jogállással rendelkeznek, mint főbirájuk, a tárnokmester. Teleki i. m. X. k. 164-169.
45. V. ö. 1442: Tóth-Szabó Pál, A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon, Bp. 1917, 378-380. - 1444: Mályusz, A magyar rendi állam... i. m. 564-565. - 1450: Teleki i. m. X. k. 256-258. stb.
 46. V. ö. Elekes Lajos, A középkori magyar állam története megalkapításától mohácsi bukásáig, Bp. 1964, 180-181.
 47. Demény Lajos, Az 1437-38-as bábolnai népi felkelés, Bukarest 1960, 206-211.
 48. V. ö. Szücs Jenő, Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon, Bp. 1955, 34-36.
 49. Az erdélyi szász székeket és a köztük kialakult kapcsolatokat nem számítjuk ide, noha a vezetés ép ebben a században került a patriáciátus kezébe, v. ö. Thomas Nagler, Die Ansiedlung der Sachsen in Siebenbürgen und ihr Beitrag zur Entwicklung der rumänischen Feudalgesellschaft, Studien zur Geschichte der mitwohnenden Nationalitäten in Rumänien und ihrer Verbrüderung mit der Rumänischen Nation, Bd. I, Bukarest 1976, 117-121. - Hasonló volt a szepesi szászok közösségének eredete is, v. ö. Fekete Nagy Antal, A Szepesség történeti és társadalmi kialakulása, Bp. 1934, 328-343.
 50. Wenzel Gusztáv, Magyarország bányászatának kritikai története, Bp. 1880, 62-65. - Peter Ratkoš, Povstanie banikov na Slovensku roku 1525-1526, Bratislava 1963, 15.
 51. Iványi, Eperjes... i. m. I. k. 170. sz. - Marsina i. m. 58.
 52. Kubinyi, Der ungarische König... i. m. 207-208.
 53. A rendek levele: "illa civitas inter ceteras in hoc regno singulari prerogativa fulget, tumque nedum regine, sed nec reges de iure possunt et valent cuipiam impignorare, vel conferre." Sopron vármegye története. Oklevéltár, II. k. Sopron 1891, 301. - Hasonlóképp irt a király is: Hazai Okmánytár IV. k. Győr 1867, 326.
 54. 16. cikkely: "Ob inndert aine aus den freystettn in iren freytumb vnd gerechtigkaitn von herrn vnd Edln lewttn beschwert ward, so soll der her Tarkhenmaister ein sölchs von vnserm herrn dem khönig nach seinem pesten vermugen helfen werden von ambts wegen." ijf. Szentpétery Imre, A tárnoki ítélőszék kialakulása, Századok 68 (1934) 589.
 55. V. ö. Mályusz, A magyar rendi állam... i. m. 568-569.
 56. Michael Mitterauer, Probleme der Stratifikation in mittelalterlichen Gesellschaftssystemen, Sozialwissenschaftliche Informationen für Unterricht und Studium 5 (1976) 68.

57. Martinus Georgius Kovachich, Formulae solennes styli, Pesthini 1799, 46. - Kubinyi, Der ungarische König... i.m. 210. o. 3.j.
58. Decreta... i.m. 132. - Az 1492:47. t.c. megismételte: Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1526. évi törvénycikkek, (a továbbiakban: CJH), Bp. 1899, 510.
59. I.m. 388. (Partis III. Tit. 8.): a város "moeniis et praesidiis circumcincta necessariis, ad bene, honesteque vivendum privilegiata."
60. V.ö. Mályusz Elemér, A magyarság és a városi élet a középkorban, Századok 78 (1944) 40-43.
61. V.ö. Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, II. k. Bp. 1894, 21-22.
62. A "hét szabad város" egyik statutuma megkülönbözteti a "septem civitates liberae"-t az "aliae civitates"-tól. Martinus Georgius Kovachich, Codex authenticus iuris tauernicalis, Budae 1803, 256-259.
63. A koronajavak felsorolása az 1514:3. t.c. -ben így kezdődik: "sunt igitur octo in primis civitates liberae", felsorolásuk után "Praeterea..."-val folytatódik a városok felsorolása. CJH 708. Az 1500:41. t.c. csak a nyolc szabad város nyilvánvaló vámmentességét ismeri el: "demptis dumtaxat octo civitatibus liberis regiae majestatis... quae per notoriam earum libertatem ab omni, et quovis teloniarum tributis solutione exemptae existunt." CJH 666.
64. Pl. az 1498:38. t.c.: "Quod liberae civitates, videlicet (itt felsorolja a nyolc tárnoki várost) ... nec non Leuchouia, MonsGraeciae et omnes aliae liberae civitates..." CJH 614, 616. Ezen országgyűlésen erősítette meg II. Ulászló Szeged kiváltságait: "in omnibus eisdem libertatibus ipsorum, instar aliarum liberarum civitatum nostrarum duximus relinquendos." Reizner János, Szeged története, IV. k. Szeged 1900, 88.
65. I.m. 390, (Partis III. Tit. 8.): "... civitatum itaque liberarum aliae subsunt jurisdictioni personalis praesentiae regiae maiestatis, ut Alba-Regalis, Strigonium et Leuchouia; aliae vero... jurisdictioni magistri tauernicorum regalium, sicuti..." (Következik a tárnoki városok felsorolása.)
66. Mátyás már 1476-ban Erdély szabad királyi városainak nevezte őket, D1. 273. - Amikor 1515-ben Eperjes egy brassói polgárt kivégeztetett, így irt Brassó Eperjeshez: "Optassemus autem, ut d.v. cum incolis civitatis nostre non habentur causare, quia qui dum d.v. inter aliarum regiarum civitatum vocamur libertati, potius alter alterum iuste auxiliaret, quam ita alternatim sevireremus." Iványi, Eperjes... i.m. II. k. Szeged 1932, 1133. sz.
67. 1458:46. t.c. Josephus Nicolaus Kovachich, Sylloge Decretorum Comitatum Incliti Regni Hungariae, Tom. I., Pesthini 1818, 153-4.
68. Mencl i.m. 101-103.

69. D1. 15564, 15572, 15583, 15673.
70. Diplomatarium comitatus Sarosiensis, ed. Carolus Wagner, Posonii et Cassoviae 1780, 184-186.
71. D1. 15673.
72. 1466: Dipl. com. Saros. i.m. 481-483. A plébánosválasztási jog a magyarországi városok fontos kiváltsága volt, v.ö. Fügedi Erik, Középkori magyar városprivilegiumok, TBM 14 (1961) 74-77. - Ld. még Dietrich Kurze, Pfarrerwahlen im Mittelalter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gemeinde und des Niederkirchenwesens, (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht, Bd. 6,) Graz-Köln 1966, 451-460, 471.
73. Dipl. com. Saros. i.m. 187-188.
74. Engel Pál, A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században, Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 5 (1971) 307.o. 2.j.
75. A. Berger, Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive, Bistritz 1893, 168, 170, 174, 266. sz.
76. V.ö. fenn, 63. j.
77. V.ö. fenn, 55. j., továbbá Mályusz Elemér, A magyar társadalom a Hunyadiak korában. A hűbériség és rendiség problémája, Mátyás király emlékkönyv, kiadta Lukinich Imre, Bp. é.n. 339-340.
78. Ostffy (1463-64): Házi i.m. I/5, k. Sopron 1926, 91-92, 119-120. - Török (1464-65): uo. 127, 134, 140-141, 148-150, 152-154.
79. Uo. 163.
80. A kinevezés csak "durante beneplacito nostro" szólt, de a város köteles volt őt "tanquam capitaneum... in omnibus licitis et honestis audire et honorare", uo. 169. (1465.)
81. Uo. 206-209, 212-213, 225-228, 238-240.
82. Uo. 262.
83. Uo. 303: "de illo autem iuramento per vos nobis prestito vigore presencium litterarum nostrarum vos absolvimus." A városból származó összes bevételt is a kapitány kezéhez rendelte. Uo. 304-305.
84. Uo. 306. (1471. december 4.)
85. Uo. 318-319. (1473.)
86. Uo. 330-331.
87. Uo. 1475-1477: uo. 342, 356-357.
88. 1479: uo. 378; 1480: uo. 395-396; 1484: uo. I/6. k. Sopron 1928, 25.
89. Uo. 219-220.
90. Körülbelül 1510-től, uo. 257-258.
91. 1511: uo. 265-267. Általa Sopron újabb feudális viszályokba keveredett.
92. Uo. 271-272. (1512.)
93. Kovachich, Sylloge... i.m. I. k. 248-249.
94. Házi i.m. I/6. k. 377.
95. Dipl. com. Saros. i.m. 147-148.
96. Mályusz, A magyar társadalom... i.m. 384-385.

97. V. ö. fenn, 93. j. - Esztergomra: D1. 24405, (Közvetlen kapcsolat újra a királyhoz) és alább, 222. j. (résztesz az országgyűlésen.)
98. V. ö. Decreta... i. m. 85-123. (Kamarabérleti szerződések.)
99. Kubinyi András, A kincstartói hivatal története és fejlődése Mátyás király haláláig, kézirat, előtanulmány az Egyetemi Tankönyvhöz, Bp. 1952.
100. V. ö. Elemér Mályusz, Les débuts du vote de la taxe par les ordres dans la Hongrie féodale, Nouvelles Études historiques publiées à l'occasion du XIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois, I. k. Bp. 1965, 55-82.
101. Martinus Georgius Kovachich, Vestigia comitiorum apud Hungaros, Budae 1790, 261-263.
102. Kovachich, Sylloge... i. m. I. k. 190: "omnes solvant, utique sive sint... Cives liberarum Civitatum, sive..."
103. A királyi kancellária egyik notariususa mint adószedő irt 1467. május 8-án Bártfának: a főpapak és a főurak (!) elhatározták az országgyűlésen, "ut omnes civitates libere, ita sicuti alii lucrum camere (még a régi nevet használja!) solvere teneantur." Iványi Béla, Bártfa szabad királyi város levéltára, I. k. Bp. 1910, 1686. sz. - Kassa ebben az ügyben nyomban városi gyűlést hívott össze: uo. 1687. sz.
104. Uo. 1689. sz. - Házi i. m. I/5. k. 265.
105. Kovachich, Sylloge... i. m. I. k. 202-203.
106. Iványi, Bártfa, ... i. m. I. k. 1789. sz.
107. Uo. 1794. sz. - Ol. Ft. Kassa v. titkos lt. G. Contributio, Nr. 11. - Már 1465-ben felmentette Mátyás Sopront egy kapunként kivetett egyforintos adó fizetése alól. Házi i. m. I/5. k. 203.
108. CJH 372-378. - Az 1474-es törvényt 1975-ben a MTA Középkori Munkabizottságában az "1474 évi belpolitikai válság" c. előadásomban részletesen elemeztem.
109. Teleki i. m. XI. k. Pest 1854, 519-520, (Kassához:) "Accepimus querelas vestras quibus proponebatis vos preter antiquam consuetudinem et libertatem vestram nimium gravari, quod in Taxa, que ex institutione et Decreto fidelium nostrorum Prelatorum, Baronumque ad subsidium contra Turcos generaliter ab omnibus exigitur, more villanorum dicaremini hostiatim. Sciatis itaque, quod nos libertates vestras antiquas et consuetudines, in quibus hactenus perstitistis in nullo violare intendimus, sed potius manutenere fidelitates vestras in eisdem." - V. ö. még Iványi, Bártfa... i. m. I. k. 1963. sz.
110. A pozsonyi küldöttek jelentése március 26-ról: "ain grosser anslag ist geschen durch das gancz land auff yeden man I. fl. und auff die stet auch besunder..." Ol. Ft. Pozsony v. lt. Oklevelek, 3381. (Uj jelzet.) Március 31-ről ezt jelentik: "der anslag durch das Land auff yedes haus 1. fl. get vor, dan auff die

- stet sein summen geslegen. Die Offner haben muessen 1500 fl. an vercziehen geben..." Uo. 3382. sz.
111. 1462, Teleki i.m. XI. k. 35-36.: "prelati et barones ac nobiles Regni nostri pridem Bude congregati... nobis notabiliter subvenerunt. Itaque ut tanta res in effectum sorciatur. Ne vel incurie vel negligentie ab aliquibus possit tandem imputari, decrevimus etiam a Civitatibus nostris Regalibus juvamen in pecunia ad hanc rem exigere..." - Két nappal később a király parancsot adott az erdélyi szászok "hét székének", kivéve azonban az ott fekvő három várost, Nagyszombat, Szászvárost és Segesvárt. Annak ellenére, hogy felszólítja a szászokat az egy forintos adó fizetésére - ezért nem vonatkozik a rendelet a három városra - Mátyás a címzettek mégis "vos, qui de membro huius regni nostri estis" nevezi. D1. 15762. Mátyás tehát a szászokat egyrészt mint az "ország tagjait" a kiváltságos rendekhez sorolta, másrészt azonban olyan adó megfizetésére kényszerítette, amellyel a jobbágyok tartoztak. A király oklevelében a szászok közösségének országrendiségét ismerte el, nem pedig a városokét. Az adat tehát nem bizonyíték a városok országrendiségére, mint ahogy az oklevelet Eckhart Ferenc, A szentkorona-eszme története, Bp. 1941, 182. interpretálta.
112. Pl. 1481: Kassa v. lt. Schwartzbach gy. 483. sz. 1483: uó. 533. sz. - 1484: uo. 557. sz. - 1485: uo. 584. sz. - 1488: uo. 610. sz.
113. Uo. 624. sz.: ti "qui estis etiam membra regni nostri... dignum nobis videri debet, ut etiam vos huic publico et salutari bono succurratis." Ezért elrendeli, hogy "vos quoque in suplementum prescripti subsidii regnicolarum nostrarum (az oklevél elején utal az országgyűlés által megajánlott adóra) mille florenos auri de medio vestri disponere et expedire atque ad manus hominis nostri... exoluere debeatis. Quoniam alioquin informationem dedimus et facultatem... thesaurario nostro, qualiter ipse vos per singula capita et secundum exigentiam rerum et bonorum vestrorum dicari et quod super vos dicatum fuisset per omnia onera et gravamina vestra a vobis exigi facere debeat." Pozsonytól ugyanekkor ugyanígy 1 500 Ft-ot kért, Pozsony v. lt. Okl. 3893. sz.
114. V. ö. Roderich Gooss, Die Siebenbürger Sachsen in der Planung deutscher Südostpolitik, Wien 1940, 50-59.
115. V. ö. részletesebben: Kubinyi, A városi rend... i.m. 189-226.
116. Bártfa v. lt. Okl. 4289. sz.
117. 1493: "cum autem vos quoque de membro regni nostri sitis et vos eque omnia negocia regni concernant, ideo in tanta periculi magnitudine evitare non possumus, quin etiam a vobis subsidium aliquod exigamus." Házi i.m. I/6. k. 109-110.

118. 1501. február 26: "domini prelati et barones... in hoc presenti anno iam bina vice nobis subsidium dederunt. Cum igitur vos quoque de corpore huius regni nostri sitis, negociaque defensionis ipsius regni eque vos, sicuti eosdem regnicolas concernant, conveniens est... ut vos quoque instar aliorum fidelium regnicolarum nostrorum, ad quos similiter scripsimus, nobis in tantis necessitatibus succurratis." Uo. I/6. k. 195-196. - 1501. november 1: az urak és a megyék az országgyűlésen már segélyt ajánlottak meg, "a vobis quoque, qui de membro huius regni estis et necessitates ipsius eque vos ac ipsum regnum concernere videntur, aliquod subsidium expetamus." Uo. 197-198. - 1503. október 21: A regnicolák segélyt ajánlottak meg. "Et cum vos quoque membrum eiusdem regni sitis, prefatarumque necessitatum non minus vos, quam alios subditos nostros rationem habere oporteat," tőlük is segélyt kér. Uo. 211. - 1504. május 17: az ország különböző szükségletei "vobis, qui de membro huius regni nostri estis, bonumque pariter et adversum sentitis, non possunt esse incognita. Que omnia domini prelati et barones, ceterique proceres et regnicole huius regni nostri apud nos in presenti dieta... constituti rite animadvertentes certum nobis subsidium sponte ac benivole obtulerunt." Ezért fizessen a város is egy bizonyos összeget. Uo. 212-213. - 1504. november 3: a főpapok, főurak és országlakosok félforintos segélyt szavaznak meg: "Cum itaque vos quoque membrum huius regni nostri sitis, nec minus vobis, quam ceteris regnicolis nostris huiusmodi pericula cure esse debent," elrendeli egy meghatározott összeg fizetését. Uo. 214. - 1505. október 19: a Szent Mihály-napi országgyűlésen a főpapok, főurak és országlakosok segélyt ajánlottak meg. "Et cum vos quoque membrum huius regni non minus, quam alii subditi nostri existatis, vobisque huiusmodi necessitates haud secus ac aliis cure esse debeant," elrendeli a városnak egy bizonyos összeg fizetését. Uo. 218-219. - 1507. április 18: "Et cum etiam vos quoque membrum huius regni nostri sitis, nec minus vobis quam ceteris regnicolis nostris pericula ipsis castris et confinibus nostris exinde incumbencia cure esse debeant," megparancsolja egy összeg kifizetését. (Ebben az oklevélben a király nem utalt országgyűlésre.) Uo. 231. - Majdnem szó szerint azonos ezzel az 1508. április 1-9 mandátum. Ez sem utal országgyűlésre. Uo. 237-238. - Ezek és a további jegyzetekben idézett oklevelek nagy része más városok levéltárában is fennmaradt, de helyhiány miatt általában csak egy, főleg nyomtatásban is hozzáférhető példányt idézünk. - Az idézetek hasonlósága nyilvánvalóvá teszi, hogy itt a kancellária által használt formulatípussal van dolgunk.
119. 1492: uo. 98-99. - 1495: uo. 141. - 1496: uo. 147. - 1497: uo. 156-157. - 1499: uo. 178-179. - 1500: uo. 191-192. - 1502: uo.

200-201. - 1503. április 28: uo. 210. - 1506: uo. 224-225. - Fel-
tűnő, hogy ez előző két j. -ben idézett formulát a kancellária fő-
leg a XVI. század első évtizedében alkalmazta.

120. 1511. július 14: "son solum regnicole huius regni nostri et libere
civitates in corpore eiusdem existentes, verum etiam universi
domini prelati et barones consideratis tam apertis et imminenti-
bus periculis eorundem confiniorum regni adevitandas et expedi-
tiones tam multiples necessarias nostras de privatis quoque
bonis et personis eorum nobis certum subsidium contribuerunt."
Mivel ez nem elég, kivet a városra egy bizonyos összeget. Bártfa
v.lt. Okl. 4187. sz. - Megjegyzendő, hogy a szövegből arra le-
hetne következtetni, hogy a szabad városok éltek az országgyűlés-
sen adómegajánlási jogukkal, ezzel az értelmezéssel azonban nem
egyeztethető össze az oklevél dispositioja, hiszen akkor erre hi-
vatkozva kérte volna az adót a király. Az adatból annyi azonban
elfogadható, hogy a kancellária a városokat a (rendi) ország "cor-
pus"-ába tartozóknak tartotta.
121. Csak néhány adókérő levelet idézünk. 1518. január 12: "Quum au-
tem nos ob defectum proventuum nostrorum et etiam tardam sub-
sidii per regnicolas nobis oblatai administrationem unde illis (a
végváraknak) ad presens provideri possit minime habeamus, sta-
tuimus... ad vos, tamquam synceros fideles nostros recurrere,
non dubitantes quin pro vestra erga nos solita fidelitate in hoc
quoque ut in aliis voluntati nostre respondeatis et saluti huius
regni et castrorum finittimorum (!) eiusdem consulatis." Bártfa
v.lt. Okl. 4745. sz. - 1519. április 26: szükséges, hogy "manus
nostras in vos quoque ut in ceteros subditos nostros extendamus
et a vobis eque ut ab aliis in tanta necessitatum et periculorum
magnitudine subsidium postulemus." Uo. 4847. sz. - 1524. feb-
ruár 1: "Cum in dieta proxime preterita de bello contra turcos
movendo tractare cepissemus, domini prelati et barones cete-
rique proceres tunc nobiscum existentes videntes publicam huius
regni necessitatem, quilibet eorum sua sponte pro sua quisque
conditione certas marchas argenti se daturum pollicitus est ad
preparandas res ad usum huiusmodi belli necessarias... Cum
autem defensio regni eque vos atque alios concernat et nobis per-
suaderemus non minorem vos habere amorem erga patriam,
quam quosvis alios..." hat márka ezüstöt vet ki a városra. Uo.
5276. sz. - A "subditus" előfordult ugyan a 118. j. -ben idézett
adatokban is, de ott a (rendi) országtagsággal egybekötve.
122. Kovachich, Sylloge..., i. m. I. k. 291-324. 1. t. c.: "Quapropter
universi, et singuli rurales, et ignobiles, plebeaeque alias sor-
tis, et conditionis homines, etiam in Civitatibus, et Oppidis li-
beris Regiis, Reginalibusque... residentes... summatim, sin-
gillatimque solvant florenum unum." Uo. 291.

123. Pozsony v.lt. Okl. 4737. sz. - Az erdélyi szászokat viszont membrum regni-ként - meghívták az országgyűlésre. Kovachich, Supplementum... i.m. II. k. 501.
124. D1, 23674. Érdekes a privilégium indokolása "non videtur equum, ut aliis omnibus quiescentibus sole civitates nostre continue... taxari et per taxationem desolari..."
125. Bártfa v.lt. Okl. 5153. sz.
126. Kovachich, Sylloge... i.m. I. k. 335.
127. CJH 760. (A bácsi országgyűlés 14. t.c.-je.)
128. V.ö. Kubinyi András, A kincstári személyzet a XV. század második felében, TBM 12 (1957) 25-26. - Uo., A budai vár udvarbírói hivatala (1458-1541), Levéltári Közlemények 35 (1964) 67-93.
129. V.ö. Timon Ákos, Magyar alkotmány- és jogtörténet, Bp. 1919, 6795-826. - Borossy András, A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben. (Értekezések a történeti tudományok köréből, Uj sorozat, 60. k.) Bp. 1971. 15-63.
130. Decreta... i.m. 381. (IX. t.c.): "Item omnes libere civitates tam nostre regales et reginales, quam dominorum despoti et comitis Cilie ac aliorum magnatum... modo premissis connumerari debeant."
131. Kovachich, Sylloge... i.m. I. 162.
132. Uo. 180.
133. Kovachich, Supplementum..., i.m. II. k. 288-291.
134. Erről más helyen kívánok részletesen írni.
135. Kovachich, Supplementum..., i.m. II. k. 298. - 1500: Iványi, Eperjes... i.m. II. k. 312-313.
136. Kovachich, Sylloge, ... i.m. I. k. 357.
137. Kovachich, Supplementum ... i.m. III. k. Budae 1801, 34.
138. V.ö. Elekes, A középkori magyar állam i.m. 219, és a különböző városi levéltárak anyagát passim.
139. Az alábbiakban, amennyiben nem adok külön jegyzetet, Mályusz, Geschichte... i.m. 383-396, valamint ifj. Szentpétery i.m. 510-587 fejtegetéseit követem. - V.ö. még Marsina i.m. 58-59.
140. V.ö. az 1479-es tárnokszéki statutumot, Kovachich, Codex authenticus i.m. 261-262: "quod tempore huiusmodi iudicatus et Sedis iudiciariae nullus Nobilium, aut aliorum hominum cuiuscunque conditionis existentium extra numerum praedictarum liberarum Ciuitatum, cum eistribunal iudiciale consedere valeat, nisi ipsi Ciuitatenses septem liberarum Ciuitatum praefatarum, ne antiquae libertates, et consuetudines, priuilegiaque ipsarum liberarum Ciuitatum, per iudicia Nobilium aut aliarum extraneorum personarum quomodolibet infringi, aut supplantari videantur."
141. Uo. 268.
142. Uo. 260.

143. Igy 1471 és 1475 közt: Iványi, Bártfa... i.m. I. k. 1815, 1970. sz. - 1474-ben Mátyás egy soproni félnek a tárnokmesterhez intézett fellebbezését a személynökhöz tette át azért, mivel "moderno... tempore nobis in rebus regni nostri occupatis iudicia magistri thavarnicorum nostrorum, que hactenus solita fuere, omnino in suspenso haberentur." Házi i.m. I/5. k. 326. - Később legfeljebb három éves szünetről tudunk, így 1516 és 1519 között, uo. I/6. k. 332; Pozsony v.lt. Okl. 4636. sz.
144. 1481: Iványi, Bártfa... im. I. k. 2162. sz.
145. V.ö. Kubinyi, A városi rend... i.m. 221. o. 113. j.
146. v.ö. alább, 200. j.
147. V.ö. Hajnik Imre, A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt, Bp. 1899, 90-96, 127-130.
148. Kovachich, Codes authenticus i.m. 49: "causam... iuxta consuetudinem earundem liberarum Ciuitatum nostrarum et non iuxta morem et consuetudinem Iudiciorum Nobilium, quia illa directe istis Iudiciis ipsorum sunt contraria, reuidere, et finaliter concludere possint..."
149. V.ö. Mályusz Elemér, A középkori magyar nemzetiségi politika, Századok 73 (1939) 427-429.
150. V.ö. Nägler i.m. 120-121.
151. Iványi, Bártfa... i.m. I. k. 2397. sz.
152. Wenzel i.m. 98-99.
153. V.ö. Mályusz, Geschichte... i.m. 373-375.
154. Nem is fenyegették meg a városokat meg nem jelenés esetén szigorú büntetésekkel, mint a többi rendet. Uo. 392-394.
155. Ilyenre adat (királyi meghívás): 1460. Iványi, Bártfa... i.m. I. k. 1193, 1195.
156. V.ö. Gooss i.m. 28-29.
157. V.ö. fenn, 111. j.
158. V.ö. Timon i.m. 767.
159. Kovachich, Vestigia... i.m. 290-291.
160. Iványi, Bártfa... i.m. I.k. 1011.sz.: "preterea mittere poteritis certos ex vobis cum pleno mandato ad conventionem generalem."
161. Kovachich, Vestigia... i.m. 331-332.
162. Uo. 333-334. - Egy Pozsonyhoz intézett példányt tévesen 1471-es kelettel tartanak nyilván. Pozsony v.lt. Okl. 3633, 1.sz. - Iványi, Bártfa... i.m. I. k. 1044. sz.
163. 1459: Kovachich, Sylloge... i.m. I. k. 261-262.
164. Iványi, Bártfa... i.m. I.k. 1322.sz. - Pozsony v.lt. Okl. 3381, 3382. sz.
165. Kovachich, Supplementum... i.m. II. k. 163-164.
166. A korábbi meghívások általában nem csak egy város levéltárában maradtak fenn, mi azonban mindig csak egy példányt, általában a nyomtatásban is hozzáférhetőt idéztük.

167. Iványi, Bártfa... i.m. 1617. sz.: "intelleximus equidem citissime congregationem generalem esse celebrandam per regiam maiestatem."
168. V.ö. fenn, 102-108. j.
169. V.ö. fenn, 109. j.
170. V.ö. fenn, 143. j.
171. Berger i.m. 275. sz.
172. 1475. március 22. Kovachich, Vestigia... i.m. 394-396: A király nagy nehézségek árán véget vetett a cseh háborúnak, amelyet akarata ellenére, azok tanácsára és akaratából, akik akkor tanácsában jelen voltak, valamint a császár kérésére és a szentszék parancsára viselt. Most az ország óhajából és saját hajlama szerint a saját és országa természetes ellenségei, a törökök ellen akar támadni. "Accepimus praeterea non sine magna animi nostri displicentia in absentia nostra multas et varias oppressiones violentias, et potentias, ac etiam homicidia plurimum Nobilium tam per Officiales nostros, quam per alios temerarios Homines, quibus justitia, et timor nullae curae fuit, esse perpetrata, quodque multa essent, ad justum; et tranquillum statum, et debitum Regimen ipsius Regni reformanda. Eapropter volentes prout ex suscepto Regalis solii regimine tenemur, omnibus, et singulis hujusmodi defectibus, quantum possumus providere Generalem Diaetam indiximus... ad quam hortamur vos, et serie presentium seriose committimus, secusque ut nullo modo facere audeatis gratiae nostrae sub obtentu praecipimus, ut duos ex vobis mittere debeat. Speramus enim quod cum Consilio Praelatorum, Baronum, et Nobilium, ac aliorum qui in ipsa Diaeta erunt, circa praefata omnia, et singulas quasque tam regni ipsius, quam singularum personarum necessitates ita providebimus, ut de caetero omnia in bono, et tranquillo statu perseverantia sint, innocentia tuta consistat, et injustitia debitis poenis puniatur, nos que de ipsius Regni nostri optatis incrementis gaudeamus. Verum quia intelleximus in multis locis non esse jura Civium observata, volumus... ut faciatis proclamari octavas, quae celebrabuntur pro die octava Sancti Georgii proxima, et siqui Civium fuerint, qui aliquam querelam deponere velint, eis per Magistrum Thavernicorum nostrorum juxta antiquam consuetudinem Regni nostri justitia omnimoda administrabitur." Ez az oklevél világosan mutatja az ország hangulatát az 1474-es válság után, és a király törekvését az elégedetlenség leszerelésére.
173. Kovachich, Sylloge... i.m. I. k. 221.
174. Teleki i.m. XI. k. 576-577.
175. Berger i.m. 293. sz.
176. Bártfa v.lt. Okl. 2658. sz.
177. V.ö. fenn, 115. j.
178. V.ö. fenn, 113. j.

179. Házi i. m. I/6. k. 58: "cum itaque vos pars et membrum ejusdem regni sitis, magni interest, ut et vos in ea ipsa electione per medium certorum ex vobis assitis et ad id vota quoque vestra concurrant."
180. Kassa v. lt. Schwartzbach gy. 665. sz.: "notificamus, quomodo querelas non parvas contra nos dominus prepositus de Mysle coram regnicolis molitus est, ex quibus nobis non solum ignominia verum et periculum intollerabile oriri posset."
181. Dl. 104715.
182. V. ő. fenn, 117-118, 120. j.
183. 1490. augusztus 12: a főpapok és főurak leveléből megtudhatják, "qualiter nos de vestra, universorumque aliorum regnicolarum nostrorum concordii et unanimi voluntate in eorum regem et dominium elegerunt... (Kitűzték a koronázás idejét)... Et quia vos in hoc regno nostro non parve condicionis et estimacionis homines esse... intelligimus, eam ob rem fidelitates vestras rogamus et requirimus, quatenus ad terminum et locum prefixos aliquot notabiles de vestri medio eligere et meliori, quo fieri poterit, apparatus pro regni huius decore et nostro item honore et splendore transmittere velitis." Házi i. m. I/6. k. 65.
184. Uo. 88-89: "vestro et aliorum fidelium nostrorum auxilio et consilio superioribus his diebus pro communi quiete et tranquillitate regni huius" békét kötött János Alberttel, Most a császárral és a római királlyal akar békét kötni. "Quibus autem legibus et condicionibus pacem ipsam pepigimus, necessarium putavimus inter cetero(s) regnicolas nostros eciam fidelitatibus vestris plane omnia communicare," ezért február 2-ára országgyűlést tűz ki, és elrendeli, "quatenus ad hanc ipsam dietam et ad festum iam expressum aliquos potiores de vestri medio cum plena et omnimoda vestra facultate et auctoritate deligere et transmittere infallanter debeat audire pacis huius modos et condiciones tractaturosque insuper nobiscum et cum aliis civitatibus fratribusque vestris, ad quos similia scripta dedimus, de his, que ad bonum statum et ulteriorem quietem regni huius conducere videbuntur..."
185. Uo. 91-92. - Friedrich Firnhaber, Beiträge zur Geschichte Ungerns unter de Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490-1526, Klny. az Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen-ből, Wien 1849, 143-146.
186. V. ő. fenn, 62. j.
187. Firnhaber, i. m. 157-167, Oklevéleik corroboratioja valamit eltér a budaiakétól: A város Miksát "cum dominis prelatis, baronibus proceribusque et nobilibus ac liberis civitatibus" fogadja királyául.
188. Házi i. m. I/6. k. 126-127.

189. Iványi, Bártfa... i.m. I.k. 3191. sz. - Az országgyűlésre: CJH 562.
190. Iványi, Bártfa... i.m. I. k. 3376. sz.
191. Házi i.m. II/5. k. Sopron 1938, 93.
192. Reizner János, Szeged története, IV. k. Szeged 1900, 88.
193. Iványi, Bártfa... i.m. I.k. 3445.sz.: "in hac conventione, quam cum nuntiis universorum comitatum nunc habuimus, conclusum est."
194. Uo. 3506. sz.
195. Uo. 3511. sz.
196. V.ö. fenn, 63.j.
197. Iványi, Bártfa... i.m. I. k. 3521-3522. sz. - Az apácák vámjogára ld. Kubinyi, A városi rend... i.m. 201.
198. András Kubinyi, Die Städte Ofen und Pest und der Fernhandel am Ende des 15. und am Anfang des 16. Jahrhundert, Der Aus- senhandel Ostmitteleuropas 1450-1650. Die ostmitteleuropaischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa, hgg. von Ingomar Bog, Köln/Wien 1971, 420-421.
199. "Si qui autem homines exterorum regnorum, hujusmodi boves, equos et pecora habere voluerint: in medium regni hujus accedant." CJH 688.
200. Bártfa v.lt. Okl. 3797. sz.
201. Házi, i.m. I/6. k. 202.
202. Ez utóbbira v.ö. fenn, 118. j.
203. 1505. július 23: "... decrevimus, ut ad proximum futurum festum beati Michaelis archangeli una universalis dieta in omni tamen tranquillitate et absque omni armorum strepitu hic celebretur, ad quam universi domini prelati et barones, ceterique proceres et nobiles huius regni, sed et de quolibet membro ac quibuslibet partibus sacre corone subiectis nuncii et oratores cum plena facultate convenire debeant ... Cum igitur vos de membro huius regni sitis, eiusque bonum et conservacio eque vos ac alios regnicolas nostros concernat, volumus... quatinus vos quoque de medio vestri aliqu(s) notabiles unanimi voto eligere, eosdemque ad prefatum diem festi beati Michaelis huc ad nos cum plena vestra facultate et auctoritate mittere modis omnibus et in omnem eventum debeat, nam ita ordinatum et conclusum est, ita eciam nos omnino volumus, ut eciam vos instar aliarum liberarum civitatum nostrarum, ad quas similiter scripsimus, nuncios et concives vestros ad ipsam dietam mittatis, quo communi omnium regnicolarum nostrorum consilio et deliberacione id, quod salutaris utiliusque huic regno, vobisque omnibus visum fuerit, in tempore deliberare et peragere et eciam concludere valeamus." Házi i.m. I/6. k. 217-218. - A Kassának szóló 1504-es meghívó évszáma tévesnek tűnik, ugyanis szó szerint egyezik az 1505 évvel. Kassa v.lt. Schwartz-zenbach gy. 834. sz.

204. Szabó Dezső, *Küzdelmeink a nemzeti királyságért 1505-1526*, 94-98.
205. 1508. március 12: "Constare vobis potest, quod in anni superioris dieta, tempore scilicet beati Georgii martiris, ad quam complures eciam aliorum regnorum nostrorum prelati, barones et proceres convenerant", majd Szent Mihály-nap nyolcadában közölte kívánságát, hogy fia Lajos megkoronáztassék, a jelen lévő urakkal és úlnökökkel, akik az ügyet a Szent György-napján tartandó országgyűlésre halasztották. "Cum igitur tempus iam appropinquet et vos eque, sicuti ceteri fideles nostri, ad quos scripsimus, de membro huius regni sitis, intersitque vobis quoque, ut protunc assitis. Hortamur vos et committimus vobis, ut aliquot de medio vestri cum plena vestra facultate et auctoritate eligere, electosque ad vigesimum diem predicti festi beati Georgii martiris huc Budam ad nos pro decore et honore nostro et ipsius filii nostri mittere debeatis, qui diete predictae una cum aliis regnicolis nostris intersint et rebus agendis, quantum in eis erit, fideliter consulant, secus non facturi." Házi i. m. I/6. k. 236.
206. Király János, *Pozsony város joga a középkorban*, Bp., 1894, 418.
207. V. ö. pl. Kovachich, *Supplementum ...* i. m. II. k. 351-352, 501, 509, 511-512. - Berger i. m. 564, 642. sz.
208. Barta Gábor-Fekete Nagy Antal, *Parasztháboru 1514-ben*, Bp. 1973, 231.
209. Házi i. m. II/5. k. 205-241. - Sopron, Pozsony, Bártfa és Eperjes levéltáraiban egyaránt hiányoznak a meghívók.
210. Szabó Dezső, *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*, Bp. 1909, 278.
211. A karmeliták provinciálisa irt Eperjeshez: "Cum proxime... a Viris providis Judice videlicet, et Juratis ad Diaetam generalem in Budam a vobis missis informationem accepssem." *Dipl. com. Saros.* i. m. 548.
212. Meghívó Bártfához: Bártfa v. lt. Okl. 5021. sz. - "item feria 3-ia post Georgii dominis in expensas Budam ad iudicium Thauernicale..." Uo. 5100. sz. *Rapularium anni 1521.*
213. V. ö. fenn, 210. j.
214. A meghívók: Bártfa v. lt. Okl. 4594, 5021, 5194. sz.
215. "Item sumptus domino judici et Joanni Tischler circa Georgii Budam ad iudicium Thauernicale." Uo. 5259. sz. *Rapularium anni 1523.* - Hasonló a soproni számadáskönyv bejegyzése is: "item am swntag des Heillign kreytzttag dem richter vnd dem Pwellndarffer, as sy in das tarrantrecht sein tzogn." Házi i. m. II/5. k. 341.
216. Uo. II/6. k. Sopron 1943, 374.
217. 2. t. c. CJH 744.
218. Bártfa v. lt. Okl. 4799. sz.

219. Magyar Országgyűlési Emlékek, I. k. 1526-1536, kiadta Fraknói Vilmos, (Monumenta Hungariae Historica III. sor.) Bp. 1874, 10. A meghívót aláírták a kassaiak, valamint "oratores... aliarum liberarum Ciuitatum parcium superiorum."
220. Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484-1543, kiadta Wenzel Gusztáv, (Mon. Hung. Hist. II/1. k.) Pest 1857, 137.
221. Kovachich, Vestigia... i.m. 624-627.
222. Magyar Országgyűlési Emlékek i.m. I. k. 129-130.
223. Kubinyi András, A magyarországi városhálózat XIV-XV. századi fejlődésének néhány kérdése, TBM 19 (1972) 51-52.
224. V. ö. Székely György, Földesuri törekvések a jobbágyság költözési jogának felszámolására Magyarországon - kelet-európai típusu társadalmi folyamat az 1514 előtti évtizedekben, Agrártörténeti Szemle 14 (1972) 261-276.
225. Elekes, A középkori magyar állam, i.m. 233-37.
226. Jenő Szűcs, Das Städtewesen in Ungarn im 15-17. Jh., La renaissance... i.m. 101-102.
227. Kubinyi, A városi rend... i.m. 189-224.
228. Kubinyi András, A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetéseinek tükrében a XIII. századtól a XV. század második feléig, Levéltári Közlemények 42 (1973) 244-246, 258-262.
229. Émile Lousse, Assemblées d'États, Études présentées à la Commission Internationale pour l'histoire des Assemblées d'états, VII. k. Louvain 1943, 242-243.
230. Sir Maurice Powicke, The Thirteenth Century 1216-1307, (The Oxford History of England IV. k.) Oxford 1962, 197, 225, 529.
231. Otto Peterka, Rechtsgeschichte der böhmischen Länder in ihren Grundzügen dargestellt, II. k. Reichenberg 1928, 47-49.
232. Karol Koranyi, Zum Ursprung des Anteils der Städte an den ständischen Versammlungen und Parlamenten im Mittelalter, Album Helen Maud Cam, I. k. Kny. 48-50. - Az idézet Tadeusz Roslanowskitól származik: felszólalása Josef Joachim Menzel előadásához. Die Stadt am Ausgang des Mittelalters, hsgg. von Wilhelm Rausch, (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropes III. k.) Linz/Donau 1974, 270.
233. Ezt az osztrák fejlődésre vonatkoztatva Knittler állapította meg, de általánosítható. Herbert Knittler, Städte und Märkte, (Herrschaftsstruktur und Ständebildung 2. k.) Wien 1973, 160-161. - A katonai szerep egyedüli kihangsúlyozása, amit a lengyel Koranyinál találunk, nézetünk szerint azonban tulzás. I. m. 39-53.
234. Bernhard Töpfer, Stände und staatliche Zentralisation in Frankreich und im Reich der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus, Dd. I. Berlin, 271.

ZUR FRAGE DES LANDESSTANDEWESENS DER STÄDTE UNGARNS
(MIT BESONDERER RÜCKSICHT AUF DIE ZEIT 1458-1526)

Die Frage der Landstandschaft der ungarischen Städte im Mittelalter erschien den früheren Geschichtsschreibern als ein verhältnismässig einfaches Problem: König Sigismund schuf schon im Jahre 1405 unter Teilnahme der städtischen Ablegate Gesetze, die Städte können dennach spätestens von dieser Zeit an zu den im Reichstag vertretenen Ständen gezählt werden. Diese Ansicht widerlegte Elemér Mályusz, der darauf hinwies, dass erst seit den 1440er Jahren städtische Ablegate im Reichstag erschienen sind. Dieser Zeitpunkt dürfte aber nur den Beginn bedeutet haben: denn die Entwicklung der Landstandschaft der Städte hat sich - wie wir sehen werden - mit Unterbrechungen vollzogen.

Von den mehreren hundert Siedlungen Ungarns, die irgendein Stadtrecht genossen haben, können nur die königlichen Freistädte, einschliesslich eines Teils der Bergstädte und der sächsischen Städte Siebenbürgens, zu den im ständischen Sinn als Städte bezeichneten Siedlungen gezählt werden. Diese höchstens zweieinhalb Dutzend Städte waren dem Herrscher unmittelbar unterstellt, und diese unmittelbare Beziehung wurde zur Grundlage ihrer ständischen Rechte. Auf dem Gebiet der Besteuerung gelang es den königlichen Freistädten bis Ende 1474 zu erreichen, dass sie nicht den Leibeigenen gleich in den Komitaten besteuert wurden, sondern aufgrund eines besonderen königlichen Steuerverlangens zahlen durften. Die Steuerverlangungsbriefe erwähnen die Städte von 1489 bis 1508 als Mitglieder des ständischen "Landes". Später schwand diese Bezeichnung, und in Jahre 1521 wurden die Städte sogar dazu verpflichtet, nach der Art und Weise der Leibeigenen Steuer zu zahlen. Letzteres blieb jedoch nur ein Einzelfall. Sehr analog zur Besteuerung ist die Kriegsdienstpflicht der Städte bzw. ihrer Bürger. Bis 1463 wollte man die Bürger zum Kriegsdienst in den Komitatsbanderien verpflichten, das dann jedoch abgeschafft wurde und zur Zeit der Jagellonen gelang es den Städten, auch ihre Leibeigenen der Militärbefugnis des Komitats zu entziehen. Am klarsten tritt die Freiheit der in ständischen Sinn als Städte geltenden Siedlungen auf dem Gebiet der Gerichtsbarkeit in Erscheinung, waren sie doch unmittelbar der Jurisdiktion des Königs bzw. der königlichen Gerichte unterstellt, auch

wenn dagegen Ende des 15. Jahrhunderts von seiten der feudalen herrschenden Klasse gewisse Angriffsversuche zu verzeichnen sind.

Hinsichtlich der Entwicklung des Städtetandes war gerade das Wichtigste, die Teilnahme am Reichstag das am wenigsten stabile Element. Obwohl sie in den 1440er und 50er Jahren regelmässig zum Reichstag geladen wurden, nahm Matthias nach seiner im Jahre 1464 erfolgten Krönung hiervon Abstand, was übrigens mit dem Versuchen, die Städte der Komitatsbesteuerung zu unterziehen, zusammenfiel. Schliesslich sicherte der König im Jahre 1474 die Freiheit der Städte auf dem Gebiet der Besteuerung und im Frühling 1475 wurden sie erneut zum Reichstag geladen. Zu einer weiteren Einladung kam es aber bis zu seinem Tode im Jahre 1490 nicht, hingegen scheint es, dass er durch Einberufung besonderer Städteversammlungen der Versuch zur Errichtung einer städtischen Ständekammer unternahm, der jedoch in Anbetracht der Beziehung zwischen Versammlungen und Besteuerung, erfolglos blieb. Vom königswählenden Reichstag im Jahre 1490 an bis zum Jahre 1508 wurden die Städte - allerdings nicht bei jeder Gelegenheit - zumeist wieder zum Reichstag eingeladen, was dann zwischen 1508 und 1526 abermals nicht der Fall war. Das Erscheinen der Städte auf den Sitzungen des Reichstags begann dann wieder mit den Königswahlen im Jahre 1526.

Der ungarische Städtetand vermochte sich demnach, seine ständischen Freiheitsrechte wegen des Druckes der feudalen Kräfte, nur schwer zu erkämpfen, und dies weist viele Analogien mit der Entwicklung des böhmischen und polnischen Städtetandes auf. Aus wirtschaftlichen Gründen waren sich die Städte auch untereinander nicht einig, und auch das schwächte ihre Kraft, so dass nur ein kleiner Teil der Städte dem Städtetand im rechtlichen Sinn angehört hat.

PEST TÁRSADALOMTÖRTÉNETÉNEK VIZSGÁLATA
A HÁZASSÁGKÖTÉSEK ALAPJÁN (1735-1830)

Az egyházi anyakönyvek igen nagy forrásértéke a prestatiztikai korszak társadalmának vizsgálatánál közismert. Bejegyzéseiket külföldön és hazánkban egyaránt elsősorban demográfiai kutatások során dolgozták fel, de a társadalom szerkezetére, összetételére vonatkozó közvetlen vagy közvetett adataik tanulmányozása is megindult, főleg a falusi társadalomvizsgálat területén. A városi egyházi anyakönyvek ilyen felhasználására, feltehetően a feldolgozandó adatok óriási mennyisége, és a lakosságra vonatkozó más, teljesebb, könnyebben feldolgozható összeírások és nyilvántartások megléte miatt alig akad példa.

Pest társadalmi összetételének kutatásánál az anyakönyvek nélkülözhetetlennek bizonyulnak, mert a XVIII. századra és a XIX. század elejére vonatkozóan egyedüli átfogó és egyben egyedi adatokat is nyújtó forrásai a lakosság összetételének. Mint ismeretes, az adóösszeírások Pesten, két-három véletlenszerűen fennmaradt kötet kivételével megsemmisültek. Az országos népesség- és lélekösszeírások megmaradt összesítői legfeljebb a lakosság számának alakulására vonatkozóan adnak felvilágosítást; a népesség foglalkozási, társadalmi, vagyoni megoszlását illetően a többi fennmaradt, speciális céllal készített összeírásokhoz és nyilvántartásokhoz hasonlóan, legfeljebb egyes foglalkozáscsoportokra, társadalmi rétegekre vonatkozóan adnak koronként változó pontosságú és változóan értelmezhető adatokat.

Az egyházi anyakönyvek természetesen nem pótolhatják az elpusztult korabeli más összeírásokat. Adatgazdagságuk elmarad a népességösszeírások jóval több egyedi adatot tartalmazó családi (egyéni) összeíró lapjaitól, s nem helyettesíthetik az adókönyveknek a vagyoni rétegződést is tükröző adatait sem. A legnagyobb hátrányuk a többi, különböző céllal készült összeírásokkal szemben az, hogy nem egy adott időpontra vonatkozóan adnak teljes, vagy többé-kevésbé teljes felsorolást a város egész lakosságáról, vagy egy körülhatárolt társadalmi rétegről, foglalkozáscsoportról. A társadalmi struktúra vizsgálatánál ezért csak a házassági, születési és halálozási anyakönyvek együttes, egy-egy nagyobb korszakot felölelő teljes adatanyagának feldolgozásával alkalmasak. Ugyanakkor számos, más forrásban együttesen nem